

# VĚDECKÉ ZPRACOVÁNÍ ČESKÉ PRÁVNÍ TERMINOLOGIE, ZVLÁŠTĚ V 19. STOLETÍ

*Vladimír Růžička*

Úpadek spisovné češtiny nastalý již po třicetileté válce a dostoupvší svého vrcholu zvláště v době neblahého působení t. zv. puristů (Rosa, Pohl a j.),<sup>1</sup> projevil se nepříznivě i v češtině právnické, která od této doby procházela hlubokou krizí. K největšímu úpadku dospěla zvláště na sklonku 18. a na počátku 19. století.

Na žalostném stavu právnické češtiny měli svůj podíl i někteří překladatelé rakouských zákonů, nařízení a jiných právních předpisů, kteří neovládající zpravidla řádně český jazyk, užívali v překladech zhusta takových »českých« slova a výrazů, jež byly zvláště prostému lidu často úplně nesrozumitelné. V tom směru »vynikl« zvláště Jan Josef Zeberer (1717 až 1789), překladatel tereziánských zákonů.<sup>2</sup> Nejasnost právní terminologie

<sup>1</sup> V. J. Rosa (1620—1689), apelační rada, sestavil čtyřdílný česko-latinsko-německý slovník (Thesaurus linguae Boemicae) použiv k tomu, jak ukázal J. V. Novák (Věstník České akademie pro vědy, slovesnost a umění, roč. XI/1902, str. 155—169), materiálu zachovaného po Komenském, k němuž ovšem přidal své nesprávně tvořené výrazy. Slovník tiskem nevyšel, torso jeho (bez III. dílu) je zachováno jen v rukopise ve 3 exemplářích. Původní rukopis je uložen v Národním museu (F. M. Bartoš, Soupis rukopisů Národního musea v Praze, sv. I, Praha 1926, str. 210, rkp. č. 1096, sign. IV E 11).

»Mluvnici« V. Pohla (1740—1790), učitele češtiny na císařské vojenské akademii, nazval F. Bílý »smutným svědectvím nejhlubšího úpadku mateřštiny naší, pomníkem nevědomosti, nevku a zvléče muže neznajícího ani česky mluvit, ani česky psát, nemajícího potuchy o starším jazyku spisovném a povrhujícího zachovalou řečí lidovou (Ottův slovník naučný, sv. VI, Praha 1893, heslo »Čechy«, str. 323).

<sup>2</sup> Srov. k tomu »Právník« IV/1865, str. 245 násl., »Časopis českého musea« XXIX/1855, str. 141; též práci J. Stupeckého, »Příspěvky o českých překladech pořizených v souvislosti s kodifikací rakouského práva civilního« (ČČM, LXXVII/1903 a LXXVIII/1904, též samostatně, Praha 1904), viz zvláště str. 20, pozn. 4, str. 21, pozn. 3 a str. 24 samostatného výtisku. Je tu na př. překládáno: Landmannschaft = zeměčství, Landleute = zeměáci, Betrag = vejnuška, Verjährung = zletnění, das Recht verschlafen = právo se zaspává a j. Zeberer měl také k tisku již připravený německo-český a latinský slovník (Deutschböhmisch und lateinisches Lexicon), který však tiskem nevyšel. (F. M. Bartoš, Soupis rukopisů..., str. 179, rkp. č. 918, sign. IV A 1.) Úpadek právní terminologie je však patrný i z překladu »Všeobecného řádu soudního pro Čechy, Moravu a Slezsko a ostatní země rakouské« z r. 1781, který pořídil Josef Valentin Zlobický (1743—1810), srov. cit. dílo J. Stupeckého str. 38 násl. Na nesrozumitelnost a četné nejasnosti v překladu Zlobického upozornil již J. Dobrovský (Litterarisches Magazin I, 1786, str. 111—120); srov. o tom nyní i studii H. Bulína »Josef Dobrovský a česká terminologie právní« (Sborník studií k dvoustému výročí narození Josefa Dobrovského [1753—1953], str. 448—452, Praha 1953). Také Zlobický připravoval česko-německý slovník, jenž však zůstal jen v rukopise (F. M. Bartoš, Soupis rukopisů, str. 80, rkp. č. 382, sign. II E 2; 4C 24, 852).



byla ještě zvyšována tím, že se termínům dával často dvojí, ba i několikerý význam.<sup>3</sup> Z toho všeho vznikala ovšem četná nedorozumění i zmatky, znamenající často újmu na právech lidu, který neznal němčinu a nemohl si tedy ověřit skutečný význam takových nesrozumitelných slov ani srovnáním jich s textem německým.

Téměř žádného poučení neskýtal tu ani právníkový slovník K. I. Tháma, vyšlý v prvním desetiletí 19. století,<sup>4</sup> neboť obsahoval sám spoustu výrazů lidu neznámých a nesrozumitelných. Tehdejší uživatel Tháмова slovníku sotva si věděl rady s mnohými výrazy zde obsaženými.<sup>5</sup>

Proto představitelé národně obrozenského českého hnutí z řad právníků vyvíjeli téměř po celé 19. století velké úsilí o odstranění těchto nejasností alespoň zlepšením úrovně českých překladů. V tom směru působili zvláště od počátku 19. století Jan Nejedlý,<sup>6</sup> Jan Pravoslav Koubek (viz níže), Josef Frič, Karel Havlík, Antonín Strobach, Jan Neubauer, Karel Jaromír Erben,<sup>7</sup> Alois Vojtěch Šembera (viz níže) a j. Ti všichni — někdy s větším, jindy s menším úspěchem — usilovali o to, aby se přestalo užívat zkomolených slov a aby byla nahrazena novými odpovídajícími duchu českého jazyka.

Snahy představitelů obrozenského českého hnutí nalézaly pochopení již u mladé, formující se české buržoasie, která však i zde sledovala svůj vlastní cíl — t. j. získat větší podíl na státní moci na úkor buržoasie německé. Zavedení českého úřadování u státních úřadů i soudů místo německé-

<sup>3</sup> Nesrozumitelnosti a nejasnosti v české právní terminologii všiml si i Antonín J. Pavlovský v předmluvě k práci »Výkladové přirozeného práva«, díl theoretický, Praha 1801, nestránkováno.

<sup>4</sup> Karel Ignác Thám: »Versuch eines böhmisch-deutschen juristischen und geschäftsmännischen Lexikons (Okus česko-německého právníckého a jednatelského slovníku s úplným německým ukázkadlem), Praha 1808.

<sup>5</sup> Na př.: »bud« (příští, budoucí-Hinkunft), »nematný« (přední-vornehm), »obalek« (omluva-Beschönigung), (práwowiec« (právník-Jurist) (převzato z Husovy »Postilly«, viz K. Novák, Slovník k českým spisům Husovým, str. 124, Praha 1934), »pročinec« nebo »závadník« (zločinec-Verbrecher), sněmosnos« (snesení sněmu-Landtagschluss), »srch« (odpadlík-Abgefallener), »statečník« (držitel statku-Gutsbesitzer), »wěteník« (spojenec-Bundsverwandter), »zátek« (zatčení) a j. Pod heslem »zátek« uvedl několik německých synonym (Verkümmerung, Verarrestirung, Kummer, Beschlag, Ergreifung), z nichž však téměř každé má jiný význam. Z jiných zřejmých vad Tháмова slovníku možno upozorniti aspoň na to, že staví »nevolníka« na stejný stupeň s »buřičem« (Empörer), ať už bezděky — velmi příznačně — anebo se skrytým úmyslem!

<sup>6</sup> Zvláště důležitá je revisní práce Jana Nejedlého (1776—1834), přeloženého již »Všeobecného zákoníka občanského« z r. 1811 (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch), svěřená mu dvorskou justiční komisí, když práce předchozích překladatelů (J. V. Zlobický a Vojtěch Veselý) se ukázala nevyhovující. Dílo vyšlo v Praze r. 1812 pod názvem »Kniha všeobecných zákonů městských pro všechny německé dědičné země mocnářství rakouského«.

<sup>7</sup> Erben, Frič, Havlík, Neubauer a Strobach v letech 1847 a 1848 přeložili a vydali »Obecní řád soudní a řád konkursní Čech, Moravy, Slezska, Rakous nad Enží a pod Enží, Štýrska, Korutan, Gorice, Gradišče, Tyrol a Rakouských předzemí (z r. 1781). Též i předpis o stručném řízení v rozepřích civilních« (Praha 1848). Vydání opatřeno obsáhlým česko-německým a německo-českým rejstříkem slov přicházejících v originále i překladu. Erben spolu s Vend. Grünwaldem, Neubauerem a Jos. Jirečkem přeložili i »Všeobecný zákoník občanský« z r. 1811, překlad však tiskem nevyšel.



ho mělo tyto cíle české buržoasie podepřít a usnadnit. Proto přijímala kladně všechny snahy českých obrozenců směřující ke zlepšení úrovně českých překladů a vytvoření samostatné české právní terminologie.

Vedle toho byla však zvláště vědeckými pracovníky pocítována potřeba, aby i staročeská právní slova a fráze, která se vyskytovala ve starých historických památkách, běžně již nepoužívaná a současné době tedy již neznámá, byla sebrána a jejich význam řádně osvětlen.

\*

Potřebu právního »glosáře« poznal již vůdčí představitel národně obrozenského českého hnutí Josef D o b r o v s k ý (1753—1829). Měl na mysli glosář, v němž by byly shromážděny a vysvětleny všechny staré české výrazy, v době jeho již neznámé, s nimiž se však badatelé setkávali při studiu starých latinských právních textů,<sup>8</sup> jichž autoři, nevědouce si často rady s jich překladem do latiny, ponechali je ve znění českém.

I pro právníka, zvláště pro lexikografa je důležité, že Dobrovský po-mýšlel na vypracování slovanského slovníku etymologického. Nastínil však jen jeho metodiku a své názory vyložil na praktických příkladech.<sup>9</sup> Etymologický princip u slovníku, t. j. slovník uspořádaný nikoli abecedně, nýbrž podle příbuznosti, podle znaků v kořenech<sup>10</sup> pokládal Dobrovský za jediné správný. Nebyl proto spokojen, když J. Jungmann, jemuž dal k dispozici své, po několik let shromažďované zásoby slov, se rozhodl pro pořádek abecední, podle něhož také zpracoval svůj slovník.<sup>11</sup>

O skutečně vědeckém nazírání Dobrovského na českou právní terminologii, zejména na významovou stránku některých právních termínů, a to jak starých, tak i soudobých, stejně jako na jejich etymologický původ, svědčí jeho — na svou dobu vynikající práce — »Deutsch-böhmisches Wörterbuch.<sup>12</sup> Ve slovníku je uveřejněn veškerý po 20 let Dobrovským shromaž-

<sup>8</sup> »Die Sammlung und Erklärung aller ... Böhmischen Wörter, die ... in alten lateinischen Urkunden anzutreffend sind, gehören in ein Glossarium. Dieses mit Genauigkeit und Präzision zu leisten, wäre eine verdienstliche Arbeit und gewiss ein wichtiger Beitrag zur Böhmischen Sprachgeschichte.« (J. Dobrovský, »Dějiny české řeči a literatury« v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818 vyd. Benjamin Jedlička, Spisy a projevy Josefa Dobrovského, sv. VII, Praha 1936, str. 91.)

<sup>9</sup> »Entwurf zu einem allgemeinen Etymologikon der Slawischen Sprachen,« Praha 1813; druhé vydání této rozpravy pořídil V. Hanka (Praha 1833).

<sup>10</sup> Srov. »Literatura česká devatenáctého století«, I, str. 224, Praha 1902.

<sup>11</sup> Jungmann totiž použil pro svůj slovník abecedního uspořádání slov podle vzoru S. B. Lindého (Slovník jazyka polského, I, vyd. Varšava 1807—1814) a jiných. Odůvodňuje to však požadavkem čtenářů, jimž systém abecední lépe vyhovuje. (J. Jungmann, Slovník česko-německý, sv. I, předmluva str. VI, Praha 1835).

<sup>12</sup> J. Dobrovský, Deutsch-böhmisches Wörterbuch I, Praha 1802. Je tu zpracován materiál písmen A—K. Ostatní lexikální materiál Dobrovského zpracoval pro druhou část slovníku Ant. Jar. Puchmajer. Vyšla až po jeho smrti za redakce V. Hanky r. 1821. Dobrovský napsal také předmluvu k slovníku F. Jana Tomsy (1753—1814), jehož slovník vyšel r. 1791 s názvem »Vollständiges Wörterbuch der böhmischen, deutschen und lateinischen Sprache«. Přepřacovaný Tomsův slovník (česko-německý) vycházel pak v letech



řovaný lexikální materiál včetně právních termínů a právnické frazeologie.<sup>13</sup> Dobrovského německo-český slovník, jenž do dnešní doby nepozbyl své ceny, je nesporně prací významnou, která měla příznivý vliv i na příští tvorbu právní terminologie.<sup>13a</sup>

Úmyslem navrhnout novou českou právní terminologii zabýval se i Josef Vladimír P e l i k á n (1808—1876), okresní adjunkt v Rychnově nad Kn. a v Černém Kostelci. Prohlížel staročeské právní prameny a zjišťoval v nich takové právní termíny, jichž by bylo, podle jeho názoru, možno dosud používat. V úvodu k svému *»Navržení právnické české terminologie«*<sup>14</sup> právem označuje tehdejší české právníctví za velmi zanedbané. Stěžuje si, že jsou pořizovány jen české překlady vydávaných rakouských zákonů, a to ještě jen z rozkazu vlády, která samozřejmě měla zájem na tom, aby i každý Čech se mohl seznámit s předpisy, jimiž se musel řídit. Avšak i tyto české překlady právních předpisů rakouských jsou prý často nízké úrovně. Autor vystupuje zejména ostře proti novotaření, z něhož pochází, jak praví, četné »slátaniny«.

Takovými »slátaninami« byla právnická čeština skutečně doslova přeplněna. Není možno probrat všechny tyto nešťastně utvořené výrazy, stačí však — na podepření autorova tvrzení — připomenout aspoň některé z nich, které však dostatečně charakterisují žalostný stav tehdejší právnické češtiny. Na příklad »zemský úřad« (Landesstelle) byl označován názvem »vrchní zprávenství země«,<sup>15</sup> pro »právo vrchního vlastnictví« užíváno zkomoleniny »právo grunto panovské«,<sup>16</sup> poddaný konající pěší (ruční) robotu označován výrazem »pěchocí«,<sup>17</sup> pro odměnu za práci vynalezeno slovo »praco mzda«<sup>18</sup> a j.

Odborných českých spisů právnických z této doby nebylo, kromě reakčně

1805—1807. Souběžně s druhou částí Dobrovského slovníku vyšel i dvoudílný »Česko-latinsko-německý slovník Jiřího P a l k o v í ě (1769—1850), žáka Dobrovského, přívržence češtiny veleslavínské, zaměřený proti puristickým novotám s názvem »Böhmisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch mit Beifügung der den Slowaken und Mähren eigenen Ausdrücke und Redensarten«, I (A — N — Praha, 1820), II (O — Ž — Prešpurk, 1821).

<sup>13</sup> Podrobnějším rozбором a hodnocením činnosti Dobrovského na úseku právní terminologie i jeho prací lexikografických se zabývá H. Bulín v citovaném již článku (pozn. 2); Josef Dobrovský... 1753—1953, Sborník studií..., str. 441—455.

<sup>13a</sup> I P a l a c k ý zdůrazňoval potřebu glosáře zastaralých českých právních termínů (*»Přispěvky ku glossariu řeči české«*, ČČM, I/1827, 68).

<sup>14</sup> ČČM V/1831, str. 326—343.

<sup>15</sup> Archiv český, sv. XXV, 252 (1789): »...kde potomně usnešené rozhodnutí jménem vrchního zprávenství země (im Namen der Landesstelle), vyhotoveno býti má.«

<sup>16</sup> Tamtéž, sv. XXV, 408 (1797): »Prodávající mil. vrchnost sobě mezi všema pamětnýma grunto panovským(a) a vrchnostenským(a) právami na tom samým odprod(a)ným gruntě jistě obzvláštně právo přednosti koupě zanechává...«

<sup>17</sup> Tamtéž, sv. XXV, 510 (1813): »proti tomu pachtu uvolila se obec Záleská a Kovanínská bez zaplacení milostivé vrchnosti, bez ouplatku, každý kontrib(u)ent na každý kontribuční jeden zlatej jeden den, jak potažáci, tak taky pěchocí přirobotovati...«

<sup>18</sup> Fr. Tob. Z a m y š, »Dokonalé shromáždění všech od r. 1829 až do nyníškové prošlých všeobecností a nařízení pro všechny sjednocení a cechy« (Jihlava 1799), str. 270 (1789), (Sig. UK — 54 I 14463, tres. Sg. 601): »...v nich nejenom pracomzda, nóbrž také všechno ostatní k tomu přitýkající zřejmě vyznamenati...«



katolického spisu Ant. P a v l o v s k é h o a několika pojednání z církevního práva v Časopise pro katolické duchovenstvo. Pokud tu byly nějaké práce z oboru práva, byly psány z větší části německy.

Materiál pro svůj návrh převzal Pelikán z práce Koldínovy, ze »Zemského zřízení« z r. 1564, z díla Všehrdova, z článků uveřejňovaných v »Časopise českého musea« i z jiných pramenů. Terminologický materiál použitý v návrhu týká se t. zv. práva soukromého. Autor se přimlouvá, aby termíny staročeské, »které by k potřebě dnešní stačily, co drahý pozůstatek praotců«, byly zachovány potomstvu. Vlastní návrh obsahuje 165 právních termínů, z nichž některé se Pelikán pokusil vyložit zpravidla pomocí ekvivalentů německých nebo latinských. Tak na příklad: »aurok« (činže, census, Interesse), »nález« (sententia — co za právo bylo nalezeno u soudu), »obeslání« (evocatio, Beschickung), »nářek« (Bezichtigung-obvinění). Upozorňuje i na takové termíny, jež mají několik významů, jako: »poručenství«, jež není jen »tutela«, nýbrž i »mandatum« (plnomocnictví), fráze »sepření se stran« (Streit der Partheyn, contestatio litis) užívá se také ve významu »spor«, »trh« (koupě, emtio, Kauf) v přeneseném smyslu znamená i tržiště (Markt). Výklady právních termínů, jak je Pelikán podává, nejsou však vždy zdařilé. Na příklad »Depositar« není důvěrník, nýbrž schovatel, opatrovník, »Spielvertrag« není herní smlouva, nýbrž herní smlouva. Většina termínů navrhovaných Pelikánem je však správná.

Nutno uznat autorovu snahu, s níž se pokoušel obracet pozornost na dobu, kdy čeština měla na svou dobu dokonalou a vytríbenou mluvu právníckou. Pelikán dobře chápal, že jediná cesta k odstranění všech zmatků a obtíží je studium starého českého práva, jež pokládal za nejdokonalejší zdroj při tvorbě nové právní terminologie.<sup>19</sup>

Počín Pelikánův schválil, jistě po zásluze, i J. P. Koubek.<sup>20</sup>

Jedním z pilířů českého obrození je »Česko-německý slovník« Josefa Jungmanna (1773—1847), který vycházel v Praze v letech 1835—1839. Je tu sebráno celé české slovní bohatství včetně hesel právnických (celkem asi 180.000 slov), a to nejen starých, ale i nových výrazů a frází, jež si pro svou potřebu vytvářela a jichž používala mladá, stále však mohutnící česká buržoasní společnost.

Jungmann pro svůj slovník čerpal materiál i z pramenů právních, a to starších i novějších, na příklad z díla Všehrdova, Koldínova, z Fauknarova »Tytuláře«,<sup>21</sup> Obnoveného zřízení zemského, z rukopisu slovníkového materiálu J. V. Rosy a jiných.

<sup>19</sup> O ostatní činnosti Pelikánově v oboru české právní terminologie viz článek Josefa Pešky »Josef Vladimír Pelikán, průkopník české terminologie právnícké« (Sborník věd právních a státních XVII/1917, str. 64—85 a 301.

<sup>20</sup> ČČM, XIII/1839, str. 216.

<sup>21</sup> F a u k n a r Šebastian z Fonkenštejna, písař komorního a lenního soudu, vydal r. 1589 »Tytulář« se jmény všech pánů a rytířů českých z tohoto roku. Připojeny jsou tu i četné formuláře právních listin.



Pokud u některých staročeských právních termínů uvádí autor jich výklad, je tento z velké části dnes již pochopitelně zastaralý a překonán výklady novými a výstižnějšími.

V třicátých letech devatenáctého století vyšla řada článků obírajících se tematy právními. Uvedme tu na příklad články Františka Palackého,<sup>22</sup> Jana Krasoslava Chmelského,<sup>23</sup> nebo P. J. Šafaříka.<sup>24</sup> Články tyto nedotýkají se však přímo právní terminologie.

Pro tvorbu právní terminologie má však bezesporu význam článek Jana Pravoslava Koubka (1805—1859), *»Jazyk a technika právníká Slovanů«*,<sup>25</sup> zabývající se otázkou vlivu cizích jazyků na jazyky slovanské, tedy i na právníkovou mluvu slovanskou, zvláště na českou a polskou.

Podle slov autorových měli Čechové až do XVII. století, kdy nastal úpadek české literatury, dokonalou mluvu právníkovou, která se zachovala proto, že před soudy i úřady bylo jednáno česky a rovněž i úřední listiny byly z největší části psány v češtině. Pokud však u Slovanů byla používána latina, byla tato podle Koubka nedokonalá a »barbarská«. Vytýká latině zejména nedůkladnost a mnohomluvnost. Úředníci, neovládající řádně latinu,<sup>26</sup> kladli při jejím používání vedle latinských výrazů i slova slovanská a užívali ve značné míře »barbarských synonym«, jak se můžeme přesvědčit z některých latinsky psaných úředních listin z Čech, Moravy i Slezska.<sup>27</sup>

Přesto však jazyk český vlivu latiny příliš nepodleh. Ani vliv němčiny na českou právníkovou mluvu nebyl podle Koubka příliš znatelný.

Mnohem větší vliv měla však němčina pochopitelně ve Slezsku, kde vedle češtiny a polštiny užívalo ve větší míře i právních termínů převzatých z němčiny. Na příklad místo českého termínu »výrok« (nález, usnesení) užívalo tu výrazu »abšíd« (z německého »der Abschied«).<sup>28</sup> Podobných ně-

<sup>22</sup> ČČM, V/1831, str. 302 násl.: »Pomůcka ku poznání řádů zemských království českého v druhé polovici XIII. století«; tamtéž, IX/1835, str. 399 násl.: »Pomůcky ku poznání staročeského práva i řádu soudního«; tamtéž, XI/1837, str. 68 násl.: »Srovnání zákonů cara Stefana Dušana srbského s nejstaršími řády zemskými v Čechách«.

<sup>23</sup> Tamtéž, sv. VI/1832, str. 182: »Manství česká«; tamtéž, IX/1835, str. 255: »Karlštejnské manské právo«.

<sup>24</sup> Tamtéž, sv. VIII/1834, str. 155—182: »Přehled pramenů staré historie slovanské«.

<sup>25</sup> Tamtéž, sv. XIII/1839, str. 215 násl.

<sup>26</sup> O neznalosti latiny mezi úředníky nás přesvědčuje a slova Koubkova dokazuje i citát z »Knihy Drnovské« (vyd. Vinc. Brandl, Brno 1868), str. 43 (1480): ... »začato jest v ... dcky nové českú řečí vkládati se a vpisovati, ... i k tomu páni pro obec a komorníky svolili pro menší práci a lepší rozum těm, kteříž latině neumějí a mnozí latinu k svému rozumu vykládají, aby prostý rozum český stál.«

<sup>27</sup> Jako doklad svého tvrzení o »barbarských« latinských synonymech uvádí Koubek listinu Karla IV. z 9. října 1355, již se přivtěluje Slezsko ke koruně české (otiskl ji Brandl ve sbírce »Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae«, sv. VIII, str. 262—265, Brno 1874). I v jiných listinách z této doby najdeme spousty dokladů na užívání těchto »barbarských« synonym. Srov. na př. v ČDM, sv. VII, str. 683—684, Brno 1858 — větu z listiny z 26. prosince 1349: »Nulli ergo hominum liceat hanc nostre donacionis, collacionis, auctorizacionis, pronunciacionis, declaracionis, defectuum supplecionis, reuocacionis, cassacionis, irritacionis et annullacionis paginam infringere ...«

<sup>28</sup> Upozornění Koubkovo možno doložit citátem ze »Zemského zřízení opolského a ratibořského« z r. 1563, fol. VII a, roz. III: »má pan hajtman vrchní obě straně k soudu



meckých výrazů přizpůsobených češtině byla však celá řada. Na př. z německého »Gebiet« (soudní okres) vznikl výraz »gbít«.<sup>29</sup>

Latina měla podle slov Koubkových škodlivý vliv na právnickou mluvu slovanskou vůbec a zvláště na polskou. V Polsku (i jinde) byla podporována a horlivě bráněna zvláště od katolických kněží, kteří se odvolávali na to, že prý polská národní mluva nemá dostatečnou zásobu slov. Příčina byla ovšem jiná. Kněží totiž, jako znalci latiny, zastávali výnosné úřady písařů a kancléřů a měli proto na latinském úřadování zájem osobní. Nad to sama kurie římská prohlašovala slovanské jazyky za barbarské. »Mnohomluvnost« latiny pak způsobila, že v polské řeči právnické se neobyčejně rozšířilo užívání zbytečných polských synonym.

V Polsku, jak upozornil Koubek, bylo však ve značné míře rozšířeno i používání češtiny, která si získala obliby zvláště za Jagellovců. O uplatnění češtiny v Polsku se zasloužili zvláště husité a čeští bratři, kteří tu rozšiřovali české knihy obsahu především sociálního a náboženského. Čeština se tu však nestala jazykem právním, jímž ještě dlouho zůstala latina.

Nejmenší počet latinských slov se prý nachází v zákonech a právních předpisech ruských a srbských, tedy u Slovanů nekatolických, kde nebylo neblahého působení římské kurie.

Z doby úpadku spisovné češtiny zůstalo v ní mnoho slov zastaralých, která jsou Čechům těžko srozumitelná. Koubek proto usiluje o odstranění těchto slov, ale zároveň i za ponechání výrazů takových, na nichž je možno si ověřit vytríbenost a ryzost české mluvy právnické. Nutno stále obracet zřetel k těmto výrazům. Uvítal proto snahu všech, kdož se pokoušeli křísit starou českou mluvu právnickou, zejména J. Vl. P e l i k á n a za jeho »*Naurčení právnické české terminologie*« (viz výše), Jos. Krasoslava C h m e l e n s k é h o<sup>30</sup> a Ant. Emila F a y l a - D r á ž k o v i c k é h o.<sup>31</sup>

Větší pozornosti a důkladnějšího rozboru si zasluhuje slovník německo-české právní terminologie, vyšlý r. 1850 ve Vídni pod názvem »*Juridisch-politische Terminologie für die slawischen Sprachen Oesterreichs*«. Von der Kommission für slawische juridisch-politische Terminologie. Deutsch böhmische Separat-Ausgabe, Wien 1850.

---

vyššímu zemskému ... buďto do Oppolí neb Ratiboře okázati a neb poručiti, a abšídem psaným vyměřiti, aby strany obě stáli«; ibid. fol. VIII b, roz. III: »Od abšídův ouřadových, kterými se k soudu ukazují, má bráno býti po šesti groších«. (Citováno z opisu »Zřízení zemské knížetství oppolského a ratiborského i jiných krajuv k nim příslušejících«, z výtisku NUK, pořizeného seminářem slovanského práva právnické fakulty Karlovy university v Praze r. 1926). V pramenech českých setkáváme se později sice také s termínem »Abschied«, zde však znamená propouštěcí list, jímž se potvrzovalo skončení služebního poměru (srov. § 27 čeledního řádu z r. 1782).

<sup>29</sup> Srov. R. R a u s c h e r, Soudní knihy osvětimské a zátorské z r. 1440—1562, Praha 1931, str. 50, čl. 49 (1446): »Právo i zemanie nalezli osvětimského gbífu takto medzi panem Rudzkým a medzi synmi pana Burkartovy ...«

<sup>30</sup> Viz jeho články uvedené v poznámce č. 23.

<sup>31</sup> Jde tu o jeho práci »Právní sekretář« (Praha 1838) a k němu připojené staré listy právnické, na příklad: Kšaft Zikm. Turnovského, hejtmana panství rožemborských z r. 1531.



Kabinetní list císaře Ferdinanda V. z 8. dubna 1848 splňující zčásti české požadavky obsažené ve dvou březnových peticích pražských, zaváděl rovnoprávnost češtiny s němčinou v úřadech a školách i povinnost, aby všichni úředníci znali oba jazyky. Nová úprava jazykových poměrů projevila se v jednotlivých člancích kabinetního listu z 8. IV. 1848 takto: čl. 1: »Národnost česká budiž položena za základ, že se česká řeč ve všech větvích státní správy a veřejného vyučování s řečí německou v úplnou rovnost staví«, čl. 9: »Od nynějška mají v Čechách všichni úřadové veřejní a všechny soudy obsazeny býti jedině osobami obojí řeči zemské mocnými«. <sup>32</sup> Podobně i § 5 oktrojované (Stadionovy) ústavy prohlášené dne 4. března 1849 ustanovoval: »Všickni národové mají rovná práva a každý národ má neporušitelné právo k chování a vzdělávání národnosti své a svého jazyka.« <sup>33</sup>

Aby tyto zásady byly uvedeny ve skutek, svolala — z podnětu právě zřízeného ministerstva spravedlnosti ve Vídni — vláda kn. Felixe Schwarzenberka (jejímiž předními členy byli ministr vnitra Stadion, ministr spravedlnosti Bach, po smrti Stadionově i ministr vnitra a ministr vyučování hr. Lev Thun) v srpnu 1849 do Vídně zvláštní komisi, složenou ze znalců slovanských jazyků, právníků i filologů.

Dochází k tomu v době, kdy feudalismus u nás je poražen a kdy je nucen ustupovat všude požadavkům mladé buržoasie. Boj rostoucí buržoasie s upadající feudalitou je v habsburském soustání zostřován ještě rozpory národnostními. Jsou to zvláště rozpory mezi živlem německým, podporovaným vládou a utlačovaným živlem českým. Odstraňování češtiny z veřejného života, prováděné zvláště od polovice 18. století, doléhalo těžce na nejširší masy venkovského i městského obyvatelstva. Vyvolávalo však zároveň odpor, a to nejen u městské i venkovské buržoasie, pokud se ovšem tato spolu s největší částí české šlechty neodnárodnila, ale v neposlední řadě i u vytvářejícího se průmyslového i vesnického proletariátu a posilovalo i jejich národní vědomí. <sup>34</sup> Odpor jejich přinutil i českou buržoasii, aby v rámci svého konkurenčního boje s vládnoucí buržoasií německou vytyčila určité požadavky. Proto byl i do obou zmíněných petic zahrnut požadavek jazykové rovnosti. Na druhé straně i samy vídeňské vlády, zvláště od dob francouzské buržoasní revoluce a polského povstání z let 1830—1831 — ale

<sup>32</sup> Text kabinetního listu z 8. IV. 1848 otiskl J. Kalousek, »České státní právo«, Praha (1. vyd. 1871), 2. vyd. 1892, str. 640—642 a Jan M. Černý ve sborníku »Boj za právo«, str. 102—104, Praha 1893.

<sup>33</sup> Text ústavy ze 4. III. 1849 otištěn ve sborníku Jana M. Černého, II., na str. 566 násl. Ústava tato byla však silvestrovskými patenty z 31. XII. 1851 odvolána, a tím odvolána i rovnoprávnost národů.

<sup>34</sup> O odporu venkovského lidu proti používání němčiny, zvláště na úřadech a soudech, svědčí i materiál zpřístupněný nyní v edici Frant. Roubíka »Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z roku 1848«, Praha 1954. Z mnoha petic podobného obsahu je zvláště typická petice 36 chudých domkářských rodin obce Nová Skfeneř (panství Smidary, kraj novobydžovský), č. 366 ze 4. VI. 1848, jejíž bod 7, zní: »Abychom ve všem ouředním jednání týkaje se listin a neb mateřské řeči, což by proti zákonu ani axi-dencpatentu bylo, projednaný byly« (str. 380).



už i dříve<sup>35</sup> — byly nuceny se odhodlávat i ve prospěch konstituujícího se novodobého českého národa k jistým ústupkům. Takovým ústupkem bylo i ustanovení § 5 březnové ústavy z r. 1849, jímž prohlášena rovnoprávnost češtiny s němčinou. Bylo to vůbec po prvé, kdy vídeňská vláda projevila zájem o český jazyk.

Úkolem komise bylo vypracovati právníckou a úřední terminologii všech slovanských jazyků v Rakousku.<sup>36</sup> Terminologie, jež měla vzejíti z práce komise, byla určena jednak pro redakční potřebu říšského zákoníka (Reichsgesetzblatt), jenž byl od r. 1849<sup>37</sup> vydáván též v jazycích zemských, jednak pro obecnou právní praxi. Vedení celé komise bylo svěřeno Dr. Pavlu Josefu Š a f a ř í k o v i, jako výtečnému znalci slovanských jazyků. Komise pracovala v pěti sekcích: české (česko-moravsko-slovenské), polské, rusínské, slovinské a illyrsko-srbské. V sekci české pracovali tito čtyři právníci: Dr. Antonín B e c k, redaktor ř. z. v ministerstvu spravedlnosti ve Vídni, Karel Jaromír E r b e n, Antonín R y b í č k a a Alois Vojtěch Š e m b e r a. Dalšími členy sekce byli: P. J. Š a f a ř í k, Jan K o l l á r a Karel K u z m á n y. Poslední dva byli Slováci, jejichž úkolem bylo určování eventuálních odchylných nářečních výrazů slovenských.

I ostatní sekce měly své význačné členy. Z právníků to byli zejména: advokát Dr. M. D o l e n c, Dr. St. C a r, prof. Dr. M. K a w e c k í, Dr. Th. P e t r a n o v í č, Julius W y s l o b o c k í, všichni redaktoři ř. z. a Ant. M a ž g o n, aktuár hrdelního soudu v Lublani. Komise měla též orgán, jenž jí prostředkoval styk s vídeňským ministerstvem spravedlnosti.

Podle slov Šafaříkových v »Předmluvě« spočívaly přípravné práce komise v probírání zákonů a patentů vydaných v době panování císaře Františka Josefa včetně Stadionovy březnové ústavy, patentu o vyvazení pozemků (vyvazovací) ze 4. III. 1849 i z 27. IX. 1848, tiskového zákona ze 13. III. 1849 (proti zneužívání tisku), zákona o řízení v tiskových přestupcích ze 14. III. 1849, jakož i zákonů, zákoníků, patentů a nařízení starších. Tak na příklad byl prohlédnut řád soudní a konkursní z I. V. 1781, zákon o zločinech a těžkých přestupcích policejních z 3. IX. 1803, všeobecný občanský zákoník z 1. VI. 1811 a mnoho dalších. Z těchto zákonů, nařízení a patentů byly vyexcerpovány potřebné termíny a fráze, které pak byly překládány v jednotlivých sekcích do příslušného slovanského jazyka.

<sup>35</sup> Srov. v brožuře F. C. K a m p e l í k a »Práva naší řeči a národnosti...« zvláště stať »Zákony týkající se politických úřadů«, str. 24—28, Praha 1845.

<sup>36</sup> Zprávu o svolání této terminologické komise do Vídne ohlásil i Karel Havlíček B o r o v s k ý v úvodníku »Národních novin« ze 17. VII. 1849, č. 153; »Obširnější zprávu o juri-dicko-právníckém slovníku« otiskly »Slovenské noviny« (vyd. Daniel L í c h a r d) ze 3. IX. 1850, č. 103, str. 423 v rubrice »Světobzor«; srov. též: Antonín G r u n d »Karel Jaromír E r b e n«, str. 59 násl. (Praha 1934) a j.

<sup>37</sup> Císařský patent ze 4. III. 1849 (otištěn jako úvod k říšskému zákoníku z r. 1849) stanovil, že se bude »vydávati obecný zákoník říšský a věstník vládní ve všech obyčej-ných jazycích zemských« a že »textové v rozličných jazycích zemských mají stejnou zákon-ní platnost«.



Původní plán na vydání společné terminologie pro všechny Slovany však ztroskotal pro zásadní kmenoslovné a syntaktické rozdíly jednotlivých slovanských řečí.<sup>38</sup> Práce byla dále ztěžována i menší pracovní výkonností nečeských sekcí. Proto členové české sekce usilovali o vydání prozatím jen české terminologie a skutečně dosáhli toho, že ministerstvo spravedlnosti rozhodlo, aby se nejprve tiskla terminologie česká, která byla nejsvědomitěji připravena. Po české terminologii měla být dána do tisku terminologie polská a rusínská.

Terminologická komise skončila své práce ve Vídni v prosinci r. 1849 a jednotlivé sekce se měly starati o brzké vydání separátních slovníků.

Avšak rok 1849 byl rokem postupné likvidace kladných výsledků buržoasně demokratické revoluce roku minulého a znamenal tedy i pokles nadějí na národnostní vyrovnání. Proto za obnoveného, tentokrát vojensko-byrokratického absolutismu Bachova vláda již nepřála vyjití terminologie a zdržovala tisk malichernými záminkami. Bylo by pro ni bývalo přijatelnější, kdyby tento pokus o vytvoření právní terminologie slovanských národů se neuskutečnil a jakýkoli náznak rovnoprávnosti národů byl zmařen.

Přece však po překonání všech obtíží a na zákrok člena české sekce Dr. Becka, začalo se se sazbou české terminologie v únoru 1850. V červenci téhož roku vyšla pak *»Juridisch-politische Terminologie; deutsch-böhmische Separat-Ausgabe* s předmluvou P. J. Šafaříka. Práce vyšla jako předchůdce velkého kolektivního německo-slovanského slovníku právní terminologie všech slovanských řečí v Rakousku.

Pro vlastní práci české sekce byla základem staročeská právní terminologie z dob české stavovské monarchie, jak ji můžeme sledovati zejména v pracích Všehrda i Koldína, která však průběhem více než dvou století vyšla z užívání a nedostačovala již změněným poměrům a potřebám. České terminologie se přestalo také fakticky užívat z toho důvodu, že s postupující germanisací byla čeština násilně vytlačena z úřadů, soudů a škol. Aby byla zachována souvislost s bohatým zdrojem starých právních památek, které se vyznačovaly ryzí mluvou, přidržela se česká sekce staročeské právní terminologie tam, kde byla dosud životná. Kde tomu tak nebylo, byla nucena tvořit výrazy nové, nebo stanovit nový smysl běžným výrazům, nebo konečně přijímat slova cizí.

Ze staročeské právní terminologie byla převzata — ne vždy v přesném významu — na příklad tato slova: berník (Steuer-Einnehmer), dobrá vůle, postoupení (Cession), doličiti něčeho přísahou (erweisen etwas mit dem Eide), dvůr kmetčí (Bauern-Hof), hojemství (Frist), jednotník (Bundes-Genosse), list věřící (Beglaubigungsurkunde), nárok, právní nařknutí (rechtliche Beanzeigung), obstávka (Beschlag, Verbot), odúmrtí (Kaducität), osep

<sup>38</sup> Srov. cit. monografii Ant. Grunda, str. 59.



(Getreide-Zehent), podýmne (Rauchfang-Steuer), potaz (Berathschlagung), půhon (Vorforderung), soukup (Gewährsmann), správa (Gewähr, Eviction), sročiti strany k jistému dni (den Parteien eine Frist auf einen Tag bestimmen), srok (Terminbestimmung für Parteien), statek zpupný (Allodgut), ustáti právo (ob Contumaciam obsiegen), vlastenství (Eigenthum), zavazení statku (Belastung eines Gutes), zvod, zvedení v statek (executive Einantwortung einer Sache).

Vedle významu českého uveden u některých termínů i odchýlný nářeční výraz slovenský nebo moravský. Ze slovenských odchylek jsou to na příklad (uveden vždy výraz slovenský, český a německý): baník, horkop (Berg-Arbeiter), báňský úřad, horní úřad (Berg-Amt), birynček, ruční pouta (Hand-Fesseln), dělací den, všední den (Werk-Tag), dežma, desátek (Zehend), dežmovati, desátek odváděti (Zehend zahlen), huťář, polní hlídač (Feld-Wächter), huťáření, dohlídka k polím (Feld-Aufsicht), chotar, meze obce (Feld-Mark, Gemeindegrenzen), lichva, dobytek (Vieh), osobášiti, oddati někoho (trauen jemanden), panština, robota (Robot), pravota, pře (Process), pravotár,<sup>39</sup> advokát (Advocat), pravotárství, advokátství (Advocatur), pravotný, sporný (process), rozsobášení manželstva, rozloučení manželství (Ehe-Trennung), sobáš, oddavky (Trauung), trestání palicí, trestání holí (Züchtigung mit Stockstreichen), zaloh, základ, zástava (Hand-Pfand, Faustpfand), želír, podruh (Inmann).

Z odchýlných nářečních výrazů moravských stojí za zmínku na příklad: hofer, podruh (slov. želír) (Inmann), padělek pozemku, částka pozemku (Parcelle eines Grundstückes), rýnský, zlatý (Gulden) a j.

U některých termínů jsou uvedeny i jejich latinské ekvivalenty. Tak na příklad: curia feudalís, manský soud (Lehen-Hof), depositum, schování (Verwahrung), evictio, správa (Gewähr), exceptio, výjimka (Ausnahme), immisio, zvod (Einführung in den Besitz), ius reciprocum, právo odvetné (Wiedervergeltungs-Recht), lucrum cessans-damnum emergens, ušlý zisk-přišlá škoda (abgehender Gewinn und zugehender Schaden), locator, pronájemce (Vermiether).

Z cizích slov byla přijata do terminologického slovníku zvláště taková, která měla platnost evropskou nebo mezinárodní. Zejména jsou to slova: advokát, auditor, datování, docent, duplikát, kabinet, komise, protokol, replika a j. Taková cizí slova, která se sice již vžila, ale obyčejně ve zkomo-leném tvaru, nebyla do slovníku pojata, ale vytvořena místo nich slova nová. Jsou to na příklad tato: branec místo rekrut, četník místo žandarm, úrok místo činže, ústava místo konstituce, závět místo kšaft.<sup>40</sup>

Ve slovníku je však poměrně značná část i takových »českých« výrazů,

<sup>39</sup> Št. L u b y (Právnícké štúdie 1953/IV, str. 217, Bratislava, 1954), považuje však tento termín za nesprávně utvořený novotvar, který měl nahradit zdomácnělé již slovo advokát, dané puristy chybně na index nesprávných slov.

<sup>40</sup> Juridisch-politische Terminologie..., Předmluva, str. XI.



z nichž některé svým tvarem naprosto neodpovídaly duchu češtiny a proto se nevžily a brzy zastaraly. Jsou to výrazy, které nám připomínají dobu úpadku, zvláště dobu neblahých snah jazykově puristických. Do této skupiny patří na příklad slova: danník (Besteuerter, Contribuent), kniha mateční (Matrik), konatel (Functionär), list pohořelný (Brand-Zeugniss), odkupce (Kundmann), odvodník (Recrutierungspflichtiger), ozevce, ozvateľ (Reclamant), poboční pokrevník (Seiten-Verwandter), pokouška a zločin (Versuch eines Verbrechens), právo kapaliční, právo kapu (Dachtraufenrecht), právo stavadelné (Ständchen-Befugniss), projednací majitel (Bestand-Inhaber), projednalec (Bestand-Nehmer), přimusiť někoho k něčemu (verhalten jemanden zu etwas, zwingen), přidětění (Einkindschaft), rychlík (Courier), řízení úpadeční (Crida-Verhandlung), uměštění (Domicilirung), uměstěněc (Domicilat), uměstitel (Domicilant), úřezka (Coupon), volebnost (Wählbarkeit), zabijce (Todtschläger), zemec, osoba v zemi rodilá (Landes-Eingeborener, Inländer).

Při tvoření nových slov si členové komise nepočínali vždy — vzhledem k svému úkolu — příliš odpovědně. Jen tím si můžeme vysvětlit, že do jejich díla se dostalo — řečeno velmi mírně — i kuriosní heslo »veldělník«. Majitel továrny je tu označován názvem, který mu naprosto nepřísluší. Tvůrce tohoto slova vycházel při tom patrně ze slova »veldílina« nebo »velkodílina«, jak z počátku byla označována továrna a aniž by o tom více uvažoval, mechanicky utvořil tento nesprávný výraz.<sup>41</sup>

Kladnou kritiku vyšlé terminologie uveřejnil Jakub Malý v r. 1850.<sup>42</sup> Ve svém referátu praví m. j.: »nemusíme tuto terminologii... považovati za nějaký přísně nás vízící zákon, je to prozatím pouze terminologie, jaké míní uživatel vláda ve svých zákonech a vynešeních, jest to návrh učiněný národu, který zajistí, kde by něco duchu jazyka méně přiměřeného se nalezlo, svým časem ryzejším slovem to nahradí a terminologie zákonní i budoucně vždy bude muset zřetel míti na mluvu obecní.«

Námítky proti terminologii měli J. V. Pelikán a Josef Kohout, praktičtí právníci, a to patrně z toho důvodu, že sami připravovali také českou terminologii.<sup>43</sup>

Jinak tento německo-český právní slovník zapadl bez většího ohlasu. Ani vydavatelé pozdějších lexikografických děl si této — na svou dobu významné práce — celkem nepovšimli.<sup>44</sup>

\*

<sup>41</sup> Termín »velkodělník« je uveden i v rejstříku k českému překladu »Obecního řádu soudního a řádu konkursního« z l. V. 1781, vyšlého v r. 1848 a pořizeneho Erbenem, Fričem, Strobachem, Havlíkem a Neubauerem.

<sup>42</sup> ČČM, XXIV/1850, str. 624—632.

<sup>43</sup> Viz citovaná monografie Ant. Grund a, str. 204.

<sup>44</sup> Ani »Německo-české názvosloví úřední a právnícké« (Kadlec, Heller, viz níže) se o této práci nezmiňuje; H. Jirček (»Právnícký život v Čechách a na Moravě«, str. 484, Praha—Brno 1903) ji jen registruje.



Všeobecné uvolnění politického ovzduší, jež nastalo v šedesátých letech v Rakousku po pádu bachovského absolutismu přimělo českou buržoasii k větší aktivitě také na poli právní historie, a to i na jejím speciálním úseku — bádání o staré právní terminologii. Vznikla v té době první měšťácká encyklopedie většího rozsahu — *»Riegrův slovník naučný«*, který vycházel v Praze v letech 1860—1876. Podnět k němu dal Dr F. L. Rieger, dohodnuv se r. 1858 o jeho vydávání s nakladatelem Kobrem. První dva svazky redigoval sám, později přibrán za spoluredaktora Jakub Malý. Z právníků přispívali do slovníku zejména: Erben, Mat. Havelka, K. Jičínský, Randa, Rybicka, Šembera, Vocel a řada praktických právníků, redaktorů a politiků.

Právnícká hesla, zejména staročeská jsou tu poměrně pečlivě vyložena. Tak na příklad: cedula, dědic, dědina, jsou tu rozlišeny druhy desk, vysvětlena dále hesla: hojemství, chlap, nárok, právo, primas, přidědění, purkmistr, půhon, purkrech, vedení práva, zpupný statek a j. Je tu od J. E. Vocela delší stať o českém právu (s vytyčením právních pramenů), od K. Jičínského zpracováno heslo »právo městské«, V. V. Tomkem široce zpracovány církevní dějiny, Aug. Beerem české hornictví, V. Brandlem dějiny Moravy, Kalouskem heslo »sněm«.

Pod heslem »Čechy« najdeme rovněž větší právněhistorické stati, na příklad o manství koruny české, o panovníkovi, o erbech, jež pocházejí od samého Riegra.

Nelze však kladně hodnotit výklad všech právníckých hesel. Tak nebyl správně pochopen pravý význam termínu »nedoperné«. Je tu totiž Dr Tom. Černým vyloženo jako »pokuta za poranění člověka v různici«. Tedy stejně nesprávně, jako pozdější výklady J. Malého a H. Jirečka (viz níže), ačkoli je to již značný pokrok proti Voigtovi, který zde spatřoval pokutu za vybrání ptačího hnízda.

Z dnešních právních historiků má V. V a n ě ě k správně za to,<sup>45</sup> že »nedoperné« pochází od slova »nedoprátí« a že se jím rozuměl výkup (prodej-venditio) z trestu smrti bitím (praním), nebo vůbec výkup z trestu bití (praní), prostě částka, kterou provinilec musel zaplatiti, aby nebyl »doprán« až do konce.<sup>46</sup>

<sup>45</sup> V. V a n ě ě k, »Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě«, III, str. 64, Praha 1939.

<sup>46</sup> V dosavadní literatuře byl termín »nedoperné« zařazován, a to zcela samozřejmě mezi ony, jimiž se označovalo kolektivní ručení rodů, později obcí nebo svazu více obcí (t. zv. obecná poruka) za zachování pokoje a pořádku a za konání různých povinností k zemi a k hradu a tedy i za trestní činy spáchané v jejich obvodu, za něž, nebyl-li pachatel dopaden, musely obce platit pokuty. H. J i r e ě k (Slovanské právo v Čechách a na Moravě I, str. 154 násl., Praha 1863) shodně s H a n ě l e m (»Právník« XII/1873, str. 118) rozeznávali tři druhy tohoto ručení (obecné poruky) v právu slovanském. Nejstarší základ obecné poruky spočíval podle nich v jednotě rodů. Průběhem doby se však mezi dosavadní dvě strany (rod škodu způsobivší a rod, jenž škodu utrpěl) vsouvala třetí osoba, t. j. panovník, jenž si ustanovením o placení pokut vyhrožoval důchod. To byl další druh obecné poruky. Třetí její druh spočíval pak na vzájemně dobrovolné úmluvě lidí (domácích s příšlými cizinci) žijících pospolu, ale netvořících již jeden rod, nýbrž obec. Příslušníci obce se dohodli na dobrovolném každoročním placení dávek, z nichž měly být



V této souvislosti sluší zaznamenat i neúspěšný pokus Právnícké jednoty sestavit staročeskou i soudobou právní terminologii a frazeologii, po níž právní praxe již delší dobu volala. Úkol tento, vytyčený v ustavující schůzi dne 15. XII. 1864 snažila se Právnícká jednota svědomitě plnit a zřídila k tomu účelu zvláštní komisi, zprvu devítičlennou,<sup>47</sup> rozšířenou později na patnáct členů.<sup>48</sup> Komise pracovala za předsednictví K. Jar. E r b e n a. Zahájila svou práci tím, že vydala zvláštní instrukce o desíti paragrafech<sup>49</sup> s přesným návodem pro spolupracovníky, jak postupovat při excerpci. V instrukcích jsou uvedeny i vzory excerpce, a to jak ze starých pramenů (Všehrd, Koldín), tak i z novějších zákonů (konkursní řád a občanský zákoník). Termíny české měly být opatřovány německým překladem a k německým termínům měl být připojován výklad český. Při komisi byly zřízeny též dva odbory, a to překládající a revidující.<sup>50</sup> Při vlastní práci komise se však ukázalo její složení nepraktickým, a proto byla ve schůzi dne 9. V. 1867 rozpuštěna a na místo ní zvoleno pětičlenné ředitelstvo.<sup>51</sup>

Přesto, že program prací byl později zúžen jen na excerpci termínů ze soudobého právního života,<sup>52</sup> práce komise, která tak velkoryse zahájila činnost, stejně tak i pozdějšího ředitelstva, byla málo úspěšná.<sup>53</sup> Prý pro zaplnění členů a malou podporu se strany právníků.

Vskutku právníci tehdejší doby dávali přednost svému praktickému povolání, t. j. hlavně advokacii, nebo i výkonu poslaneckého mandátu, což bylo pro ně rozhodně výnosnější, než spoluúčast na práci vědecké. Nevšimavost a lhostejnost členů komise k terminologické práci byla tak veliká, že i sta-

uhrazovány eventuální pokuty. V. V a n ě ě k má však za to, že tu pravděpodobně vůbec nešlo o staroslovanský institut (Počátky práva a státu v Československu, str. 88, Praha 1946). Do systému t. zv. kolektivních pokut byly zpravidla počítány: hlava, svod, nárok, nedoperné, pro fure, ranník, hrdost, viselec (Srv. na př. Jan K a p r a s, Právní dějiny zemí koruny české, II, str. 61, Praha 1913, Jaromír Č e l a k o v s k ý, Povšechné české dějiny právní, str. 78, II. vyd., Praha 1900 a násl. a H. J i r e ě k, ČČM, XXX/1856, sv. IV, str. 108). Nové bádání (V. V a n ě ě k, Počátky práva..., str. 86, 87) však ukázalo něco jiného. Jednak to, že pokuty ukládané společně obyvatelům celých obcí nesouvisely s bývalým ručením rodů, t. j. svazků příbuzenských, pokrevních, jak se mylně domnívali H. J i r e ě k (Slovanské právo... I, str. 161 násl.). Jar. Č e l a k o v s k ý (PČDP, II. vyd., str. 74—78), K. K a d l e c (Encyklopedja Polska, sv. IV, č. 2, Początki kultury slowiańskiej, str. 121—122, Kraków 1912) a Th. S a t u r n í k, (O právu soukromém u Slovanů v dobách starších, str. 13—14, Praha 1934). Je tu možno mluvit jen o kolektivní odpovědnosti *poddanských* sídlišť (vsí), t. j. jednotek teritoriálních, o čemž svědčí doklady z konce 12. a 13. století. Nové bádání kromě toho ukázalo, že za trestný čin, trestaný kolektivně, možno považovati jen zabití člověka (hlava) a snad i krádež věci (pro fure). Totéž však není možno tvrditi, jak se to dalo dosud, i o termínech »nedoperné« a »ranník«, které do t. zv. systému kolektivních pokut můžeme zařazovati jen s jistou pravděpodobností (V. V a n ě ě k, Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14. století, str. 43, Praha 1928).

<sup>47</sup> »Právník«, III/1864, str. 853 a IV/1865, str. 35. Členy komise byli: Havelka, Škarda, Peška, Erben, Mezník, Strakatý, Jeřábek, Kotovic a Hlavatý.

<sup>48</sup> Tamtéž V/1866, str. 75.

<sup>49</sup> Tamtéž IV/1865, str. 250—252.

<sup>50</sup> Tamtéž IV/1865, str. 251.

<sup>51</sup> Tamtéž VII/1868, str. 76 a 196. Členy ředitelstva byli: Škarda, Fáček, Kaizl, Nittinger a Strakatý.

<sup>52</sup> Tamtéž VII/1868, str. 196.

<sup>53</sup> Tamtéž IX/1870, str. 76—77 a X/1871, str. 89.



rosta Právnícké jednoty Matěj rytíř Havelka, jinak sám ještě polofeudální typ v našem právníctví,<sup>54</sup> byl již v roce 1866 nucen k výroku: »pouhé praktické zaměstnání bez všeho theoretického bádání jest... kusé písáctví a sprosté výdělkářství«.<sup>55</sup>

Přes sliby, že dílo bude v r. 1869 dokončeno,<sup>56</sup> veškerá práce nakonec skončila úplným nezdarem a k slibovanému vydání právní terminologie a frazeologie tiskem nikdy nedošlo,<sup>57</sup> třebaže komise měla k dispozici i rukopisný právně terminologický materiál připravený Josefem Kohoutem (viz níže). Právnícká jednota se ovšem »zhostila« svého úkolu tím, že veškerý sebraný materiál, celkem asi 6000 excerpt propůjčila Fr. Š. Kottovi jako pomůcku k jeho česko-německému slovníku.<sup>58</sup> A tak volání po frazeologickém právnickém slovníku se ozývá dále, ještě v roce 1887.<sup>59</sup>

Nejen kolektivy pracovníků, ale i jednotlivci vyvíjeli snahy po sestavení slovníku s českou právní terminologií a frazeologií. Patří mezi ně i Josef K o h o u t (1806—1865), praktický právník, posléze okresní soudce v Nechanicích, jenž byl znám svým statečným postojem v odporu proti potlačování české národnosti. I v době nejvypjatějšího bachovského absolutismu úřadoval jen česky a veškeré spisy vyřizoval vždy nejsprávnější češtinou.<sup>60</sup> O jeho materiál projevila zájem i Právnícká jednota (viz výše). Zmocnila proto K. J. Erbena, aby s Kohoutem sjednal podmínky, za nichž by jí postoupil rukopis své staročeské právní terminologie.<sup>61</sup> Jednání však nevedlo k cíli, a teprve vdova po J. Kohoutovi propůjčila rukopis svého manžela Právnícké jednotě k nahlédnutí.<sup>62</sup> O dalším osudu Kohoutovy terminologie je známo jen to, že zůstala v rukopise a poslední její stopa prý mizí v Haliči.<sup>63</sup>

Jen pro úplnost sluší v této souvislosti upozorniti na jinou práci Kohoutovu z r. 1845. Jde o článek »O slohu právníckém bývalém i nynějším«,<sup>64</sup> v němž se autor pokusil dokazovati nepříznivý vliv latiny a němčiny na starou, vytríbenou právníckou češtinu a upozornil i na to, jak zvláště němčina průběhem doby vytlačovala češtinu od soudů a úřadů. I v době Kohoutově, pokud vycházely od soudů a úřadů české spisy, obsahovaly sice česká slova, ale duch jejich byl podle Kohouta německý.<sup>65</sup>

Také Alois Vojtěch Š e m b e r a (1807—1882), od r. 1849 profesor české

<sup>54</sup> V. V a n ě č e k, České právníctví za kapitalismu, str. 36, Praha 1953.

<sup>55</sup> »Právník«, V/1866, str. 74.

<sup>56</sup> Tamtéž, VIII/1869, str. 89.

<sup>57</sup> Ottův slovník naučný, díl VI, str. 337, Praha 1893.

<sup>58</sup> »Právník« XVI/1877, str. 45 a 69.

<sup>59</sup> Tamtéž, XXVI/1887, str. 389.

<sup>60</sup> Tamtéž, IV/1865, str. 611—612; též R. N a v r á t i l »Almanach československých právníků«, str. 210, Praha 1930.

<sup>61</sup> »Právník«, IV/1865, str. 611—612.

<sup>62</sup> Tamtéž, VI/1867, str. 75.

<sup>63</sup> Tak zjistil J. P e š e k v citovaném již článku, str. 68 (viz pozn. č. 19).

<sup>64</sup> ČČM XIX/1845, str. 519—525.

<sup>65</sup> Pokus Kohoutův nazval F. Č á d a velmi primitivním (ČČM, 100/1926, str. 224).



řeči a literatury na universitě vídeňské, neohrožený odpůrce pravosti »Rukopisů,<sup>66</sup> zpracovával německo-českou právní terminologii.<sup>67</sup> Pro tuto práci měl jednak bohaté zkušenosti ze své úřední překladatelské činnosti,<sup>68</sup> jednak i dobré předpoklady jako znalec češtiny. Účastnil se činně i práce terminologické komise, která v letech 1849—1850 pod vedením Šafaříkovým vypracovala německo-české právníké názvosloví, vyšlé ve Vídni r. 1850.

Ačkoli měl Šembera »Německo-české názvosloví právníké a politické« již připraveno k tisku,<sup>69</sup> přesto tato práce tiskem nevyšla a zůstala jen v rukopise.<sup>70</sup>

S rostoucí mocí kapitalismu a buržoasie dochází zvláště od čtyřicátých let 19. století v habsburském soustátí k velkému rozvoji průmyslové výroby, kdy počet továren rychle roste, budují se železnice a kdy na všech úsecích hospodářského života se značně rozmnožuje používání strojů. Ve všech průmyslových odvětvích, jakož i v řemeslech, jichž význam však rozšiřováním tovární výroby stále klesá, jeví se zároveň i velký nedostatek technických názvů.

Aby tomuto nedostatku a také neznalosti dosavadních názvů v širokých vrstvách odpomohl, pokusil se Arnošt Vysoký (1823—1872) sestaviti technologický slovník.<sup>71</sup> Jeho pokus vyšel pod názvem »Materiál k slovníku technologickému«.<sup>72</sup> V »Materiálu«, jenž obsahuje z části i terminologii právní, jsou zachyceny výrazy zejména z hornictví, hutnictví, chemie a nej-různějších řemesel. Technické názvy sbíral Vysoký mezi lidem, čerpal dále ze starých listin, jakož i z novějších českých odborných spisů. Prámenem mu byla i technická literatura cizí, zejména ruská a polská. K tvoření nových technických slov odhodlával se autor jen výjimečně, kde nebylo vyhnutí, a tu mu obzvláště pomáhala bohatá technická literatura ruská.

Vysoký užil k sestavení svého »Materiálu« také četných pramenů z oboru práva a historie. Jsou to především: »Horní řád čili horní práva krále Václava II.« z r. 1300, »Smlouva o kovy« z r. 1534, jakož i obnovená smlouva o kovy z r. 1575, »Horní práva Rudolfa II.« z r. 1579, »Paměti Mikuláše Dačického z Heslova«, »Staré paměti Kutnohorské«, »Kutnohorský horní protokol« (1750—1780), »Juridisch-politische Terminologie« z r. 1850, horní zákon z r. 1854 a j.

<sup>66</sup> Srov. »Osvěta«, XII/1882, str. 481—496 v Šemberově nekrologu od Ferdinanda Čenského.

<sup>67</sup> Tamtéž, str. 496.

<sup>68</sup> Šembera proslul jako překladatel říšských zákonů do češtiny, byv r. 1850 jmenován spoluredaktorem české části říšského zákoníka (spolu s Ant. Rybičkou a A. Beckem). Od r. 1857 až do své smrti redigoval pak českou část říšského zákoníka sám.

<sup>69</sup> Srov. Jakub Všecký v »Almanachu na oslavu sedmdesátých narozenin Al. Vojt. Šembery«, str. 55, Vídeň 1877.

<sup>70</sup> Ottův slovník naučný, díl VI, str. 337, Praha 1893.

<sup>71</sup> O dalších technických pracích z pozdější doby srov. níže.

<sup>72</sup> »Materiál k slovníku technologickému«, sebral Arnošt Vysoký; Litomyšl 1861. Vysoký připravil r. 1873 k tisku i další část svého »Materiálu k slovníku technologickému«, jež však zůstala jen v rukopise. (F. M. Bartoš, Soupis rukopisů..., str. 81, rkp. č. 385, sign. II E 5.)



I právního historika zaujmou některé výklady a definice uváděné Vysokým. Tak na příklad: *bratrský kukus* — v prospěch bratrské pokladnice dělaný kukus, *bratrský peníz* — příspěvek, který se dělníkům na mzdě utrhne a do bratrské pokladnice odvede, *čeládka* — horní dělníci, dělníci ve mlýně, *čtvrtletné* — daň, kterou každé čtvrtletí odvádějí těžaři státu z propůjčených hor (Quatembergeld), *desátek* — daň z horních a hutních výrobků, *dolová čeládka* — v dole pracující dělnictvo (das Grubengesinde), *dolový chlapec* — mladší dělník v dolu (der Grubenjunge), *horní čeládka* — horní dělníci, *čeled*, *horničná čeládka* (das Berggesinde), *horní lid* — horníci, *zhornilý lid* (das Bergvolk, die Bergwerksverwandten), *horní právo* — soujem právních poměrů, kteréž se vztahují k bezprostřednému a prostřednému nabytí, zachování, užívání a vzdání se majetnosti horní, pak k právům a povinnostem zhornilého lidu, *chorá cedule* (nemocná cedule) — list, kterýž nemocný dělník u úřadu horního neb hutního vyzdvihnouti a lékaři odevzdati musí, *kollace* — mlynářským chasníkům dávaný peníz na místě večeře a snídání, *malý* — učedník ve mlýně (méně jak prášek), *měna* — zeměpanský úřad, do kteréhož se z dolů vydobyté zlato a stříbro, též věci od nich odvádějí. Autor uvádí dále zajímavý termín »obvedení« (Freifahrung, Freimachung).<sup>73</sup> Možno dále uvést i jiná slova: *pachole* (der Junge) — v hornictví to byl horní chlapec, jenž se přiučoval hornímu dílu a patřil k nejnižší třídě horních dělníků (der Bergjunge), v mlynářství používáno tohoto výrazu pro mlynářského dělníka, který byl sice méně než prášek, ale více než *malý*, *poručník* — plnomocník přespolních těžařů — faktor, *retardat* — horního soudu jednání, kterým se nákladníci, kteří v ustanovenou dobu nezaplatili zbírky (příplatek) z těžařstva vylučují, *starosta horního dílu* — starosta dílu královského (urburěř), *starší* — jeden z výboru bratrstva horního, *surchní čeled* — horní dělnictvo na dni pracující (das Taggesinde), *šichta trestní* (Strafschicht) — šichta, kterou dělník z trestu zdarma konati musí — *úkol* — projednání práce, která se ne dle hodin, anobrž dle vykonaného díla platí, též taková práce sama (das Gedink, kdynk, kdin, gdyně), *zbírka* — příplatek, cupus-peníze, kteréž horní nákladníci nebo těžaři v poměru svých kukusů k dělání a zdržení dolu přispívají, dokudž důl nevydává žádného nebo nedostatečného příjmu k zapravení zběhlých nákladů horních (die Zubuse, Darlage).

Přesto, že nás Vysokého »Materiál k slovníku technologickému« upozorňuje na některé málo známé a vlastně již zapomenuté, při tom však zajímavé termíny, jako »dolový chlapec«, »kollace«, »malý«, »měna«, »pachole«, »retardat«, na četné termíny označující horní dělnictvo, z nichž

<sup>73</sup> Toto obvedení nastupovalo totiž tehdy, když důl nebo štola měl se prohlásiti v důsledku zavinění dosavadního držitele za pustý, t. j. za svobodný. K tomu bylo nutno, aby horní úředník spolu s horními přísežnými byl obveden, aby se mohl na vlastní oči přesvědčiti, že důl není obložen (t. j. osazen horními dělníky). Teprve potom mohl býti důl prohlášen za svobodný a přiřknut novému uchazeči.



mnohé jsou dokladem vykořisťování práce mladistvých, je i jeho výklad právních termínů z velké části zastaralý.

\*

V boji české buržoasie o české státní právo vzplanuvším opět v šedesátých letech měla velkou účast i právní historie. Neboť byla to právě ona, jež měla centralistické Vídní dokazovat jednak existenci samostatného feudálního českého státu, ale jednak i to, že tento stát české koruny nepřestal dosud právně existovat. Právní historie česká se snažila tento úkol svědomitě plnit.<sup>74</sup> I právní terminologie sehrála tu důležitou úlohu. Vznikly četné práce obírající se starou vyspělou českou právní terminologií z doby, kdy Čechové měli svůj samostatný stát. Práce ty vyšly sice vesměs v době, kdy boj o české historické právo byl již neslavně ukončen, přece však jsou jasným doznáním českých státoprávních snah.

Důležitou prací na úseku staročeské právní terminologie je dílo moravského zemského archiváře Vincence Brandla (1834—1901) *»Glossarium illustrans bohemico moravicae historiae fontes«*, Brno 1876.

Autor při této práci mohl použít materiálu, který do uveřejnění *»Glossaria«* zpracoval v četných edicích a jež vesměs opatřoval rejstříky s výklady právních termínů.<sup>75</sup>

Brandl přihlížeje k tomu, že prameny k českomoravským dějinám jsou psány v řeči české, latinské a německé, rozdělil podle toho i svůj glosář na tři části: I (českou asi s 3000 hesly), II (latinskou asi se 700 hesly) a III (německou asi se 300 hesly). Do části latinské a německé převzal Brandl i slova slovanská z pramenů latinských a německých. Z českých slov zachytil ve II. části glosáře i taková, která se objevovala ve formě zlatinisované. Většina termínů obsažených v *»Glossariu«* patří do XIII.—XV. století, menší část pak do století XVI.—XVII.

Termínům právním věnoval Brandl ve své práci poměrně dost místa, ale doložil je citáty především z pramenů moravských. Početněji jsou zastoupeny termíny práva zemského než termíny t. zv. práv zvláštních, zvláště práva městského. Brandl se soustředil zvláště na některé právní termíny, jež široce vysvětlil, bohatě doložil citáty z pramenů a u některých naznačil i jejich historii. Do jisté míry je Brandlův glosář i slovníkem naučným.

---

<sup>74</sup> Srov. četné práce ličící slavnou českou minulost z pera H. Jirečka, K. Jičínského, V. Brandla, J. Kalouska a jiných. Práce tyto vypočítává V. Vaněček v článku *»Velká doba české právní historie«* ve sborníku Zdeňku Nejedlému, *»Československá akademie věd«*, Praha 1953, str. 575—590.

<sup>75</sup> Jde zejména o *»Knihu Tovačovskou«* (1868), *»Knihu Drnovskou«* (1868), *»Knihu Rožmberskou«* (1872), latinský glosářik k edici *»Libri citationum et sententiarum«*, tom. I. (1872), Brandl rovněž pořídil a r. 1868 vydal rejstřík k prvním sedmi svazkům díla *»Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae«* (ed. Boček, Chytil, Chlumecký).



Pokud jde o správnost Brandlem uváděných výkladů právních termínů a institucí, dnešní právní historie namnoze už s nimi nesouhlasí. Všimněme si na příklad termínu »nádvoří« (nadworze), který Brandl vykládá nesprávně jako obvinění majitele domu v případě nálezu corporis delicti na jeho dvoře. Šlo tu však o něco jiného. Tímto termínem byl totiž označován majetko-právní delikt, jenž spáchal ten, kdo použiv násilí, vtrhl na cizí dvůr. Byl tedy správnému výkladu blíže H. Jireček,<sup>76</sup> který jako synonymum »nádvorje« uvádí »invasio domus«.

I pod heslem »náprava« najdeme nepřesný jeho výklad.<sup>77</sup> Brandl rozuměl totiž »nápravou« nemovitý statek propůjčovaný zpravidla osobně svobodným nešlechticům za určité jimi již vykonané služby, nebo za služby, jež měli teprve vykonávat.

Pochybnosti vzbuzuje i Brandlův výklad termínu »nastojte«, kterýžto tvar pokládá mylně za starší,<sup>78</sup> ačkoli nejstarší doklady tohoto termínu jasně ukazují tvar »nestojte«, z něhož citoslovce »nastojte« později vzniklo.<sup>79</sup>

Termín »nedoperné« vykládá Brandl nesprávně jako pokutu, která se platila za zranění, jež nebylo smrtelné (asi totéž, co »chromota« — mutilatio).<sup>80</sup>

Nemůže uspokojiti ani Brandlův úzký výklad instituce »ležení« (obstadium). Byla prý to pokuta (penale) stanovená smluvně v dlužním úpise pro ten případ, že by rukojmí nevyhověli podmínkám smlouvy. »Ležením« se však zaručovalo nejen splacení dluhu, ale zajišťovalo se jím i plnění v celé řadě jiných právních jednání, zvláště v době počátku recepce této instituce u nás.<sup>81</sup> Nehledíme-li k nečetným případům, kdy »ležení« mělo sloužit i k upevnění smluv uzavíraných mezi státy, bylo »ležení« smluvním prostředkem ručení za právní vady prodané věci (správa-diserigatio),<sup>82</sup> slou-

<sup>76</sup> »Prove«, historický slovar slovanského práva, str. 177, Praha—Brno 1904.

<sup>77</sup> Výklad tento převzal i J. G e b a u e r (Slovník staročeský, II, str. 485).

<sup>78</sup> Svě tvrzení dokládá i citátem z rukopisu Královédvorského.

<sup>79</sup> Srov. potvrzení »Statut Konrádových« z r. 1229, ed. H. J i r e č e k, CIB I, str. 64: »Item ad clamorem communem qui *nestoyte* vulgariter nominatur, nullus currere teneatur...«; i v břeclavském znění »Statut« z r. 1237 (tamtéž, str. 71, č. 25) je tvar »*nestoitte*«. Srov. o tom: V. V a n ě č e k, Historické záhady našeho právníckého názvosloví, »Naše řeč«, XXVI/1942, č. 5, str. 135 a týž »Glosy k t. zv. Statutum Konrádovým«, Sborník věd právních a státních XLI/1941, str. 148—149.

<sup>80</sup> Srov. výše výklad tohoto termínu při pojednání o Riegrově naučném slovníku (též pozn. č. 46).

<sup>81</sup> Srov. o tom i o dalším: František Č á d a, Ležení podle českého práva zemského, str. 26—33, Praha 1922.

<sup>82</sup> »Promittentes bona fide nostra ... predictam villam ... ab omni homine eam inpetenti aut inpetere volenti iam dicto domino Andree ... *disbrigare* ... Quod si non fecerimus, ex tunc, quod absit, quandocunque per ... dominum Andream seu suos successores tantummodo una vice moniti fuerimus, promittimus bona fide et tenemur Brnensem civitatem nomine veri obstagii, quod iuxta consuetudinem terre Moravie servabimus, cum uno famulo et duobus equis ad domum, quam nobis ipse vel sui demonstraverint, intrare, abinde nunquam egressuri donec per nos omnia supradicta *disbrigentur*«, (CDM, XV, str. 39, č. 47 (1337), ed. B. B r e t t h o l z, Brno 1903.



žilo dále k utvrzení zástavy<sup>83</sup> a známe četné případy, kdy »ležení« utvrzovalo i podrobení se stran výroku ubrmanskému.<sup>84</sup>

Je možno se pozastaviti i nad výkladem termínu »opičné«. Brandl sice opustil nemožný výklad Jungmannův, že »opičné« je dávka za opice (Abgabe für Affen), mínil však, že »opičné« je plat za housky (simila, simella), nebo za pečivo. Naproti tomu Jaromír Čelakovský<sup>85</sup> a August Sedláček<sup>86</sup> měli za to, že správný výklad termínu »opičné« je plat za píci (opícné). Pravdě nejbližší bude asi výklad V. Vaněčka,<sup>87</sup> že původní forma »opičného« byla »opěčné«, což je odvozeno od staročeského slova »opěka«, jež znamenalo péči, ochranu (»tuicio«) a že tedy »opičné« znamenalo původně plat za ochranu.

Brandl se dále mylně domníval, že slovo »cúda« pochází od slovesa »cú-diti« (cíditi), t. j. »očisťovati se soudně z nařčení« (očista ordálem vody nebo ohně, později očista přísahou). Na doklad svého tvrzení uvádí jiný romantický termín »svatocudná voda« podle Zelenohorského rukopisu. Etymologisoval tedy stejně nesprávně jako před ním H. Jireček<sup>88</sup> a po něm Gebauer.<sup>89</sup> Naproti tomu na dobré cestě byl Fr. Miklosich,<sup>90</sup> jenž měl za to, že slovo »cúda« souvisí etymologicky se slovem »sond«. I Du Cange<sup>91</sup> hledal původ slova »zuda — czuda« ve střlat. »suda«. Etymologický slovník jazyka českého<sup>92</sup> pokládá sice mylně slovo »cúda« za staročeské, ale vyslovuje mínění, že etymologicky souvisí se slovem »soud« a nikoli se slovem »cíditi«.<sup>93</sup>

<sup>83</sup> »Volens itaque predictum Busonem de obligatione predicta per me sibi facta reddere certiozem, ... promitto nos Nicolaus et Sdyslaus fratres predicti nihilominus in solidum ut supra promittimus obstagium, intrare in civitatem Olomucensem duo duntaxat de nobis cum duobus famulis ... et cum quatuor equis abinde nullatenus exituri, donec dictum impedimentum removeatur per nos« ..., tamtéž, VII, str. 286, č. 394 (1342), ed. Chlumecký, Brno 1858.

<sup>84</sup> »A to slibuji já jakžto jistec, a my Janek ..., Ješek ..., Jan Papák ... a Aleš ..., rukojmie jeho, s ním a zaň všickni pospolní rukú nerozdíelnú, ..., to vše, což by svrchupsaní ubrmané anebo najvyšší nižepsaný ubrman vyřkli anebo kázali přijieti, učiniti ... Pak-li bychom toto neučinili, tehda dva z nás, kteráž napomanuta budeta od ... kněze Vítka neb jeho rukojmí listem nebo poslem, máme a slibujem vléci v Starém městě Pražském do domu ctného hospodáře tu, kdež nám jimi ukázáno bude,« ... AČ XIV, str. 558 až 559 (1413), ed. Kalousek, Praha 1895.

<sup>85</sup> »Právník« XV/1876, str. 244.

<sup>86</sup> »Mistopisný slovník historický království českého,« str. 212, Praha 1908.

<sup>87</sup> »Základy ...« I, str. 67—68, Praha 1933.

<sup>88</sup> Jireček měl za to, že slovo »cúda« souvisí s adjektivem »cudný«, t. j. čistý a že znamenalo »soud očisťující« (Slovanské právo ... II, str. 206, Praha 1864).

<sup>89</sup> Slovník staročeský, I, str. 146—147.

<sup>90</sup> Franz Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen, str. VIII a 315, Vídeň 1886.

<sup>91</sup> »Glossarium mediae et infimae latinitatis,« sv. 6, str. 938, odst. 1, 2, vydání G. A. L. Henshela, Paříž 1846.

<sup>92</sup> Holub — Kopečný, Etymologický slovník jazyka českého, str. 85, Praha 1952.

<sup>93</sup> Nové bádání (V. Vaněček, Základy ... II, str. 20, 21, kde uvedena též literatura, týž, Počátky práva ... str. 97—98) ukázalo jednak, že termín »cúda« souvisí s českým slovem »súd«, jednak, že je to vlastně latinská zkomolenina tohoto českého slova, jež bylo zfeminisováno přidáním koncového »a«. Tento česko-latinský výtvar byl používán u nás v latinských textech od 13. století patrně německými písaři. Termín »cúda« se pak objevuje



Termínem »cúda« byl označován obvykle soud domácího, t. j. českého práva, někdy i sudí<sup>94</sup> a výjimečně »cúda« znamenala i soudní okres.<sup>95</sup>

Podle zkomoleného slova »cúda« byl vytvořen i název pro soudce a později pro soudního úředníka vůbec. Označován byl termíny: cudarius, czaudarius<sup>96</sup> a pod. Nevyskytuje se však v pramenech zčeštělý termín »cudař«, ale Brandl pokládal za vhodné výraz ten ve své práci zachytit. Stejně jej najdeme i u Kotta<sup>97</sup> a Gebauera,<sup>98</sup> kteří rovněž jej považovali — ovšem mylně — za slovo staročeské.

Brandlovo »Glossarium«, jež přinášelo důležitý historický a právně-historický materiál dosud u nás soustavně nezpracovaný, bylo pochopitelně hojně recensováno. Celková koncepce a postup Brandlův byly sice zpravidla schvalovány, přesto však nechyběly ani kritické hlasy s věcnými námitkami, hlasy upozorňující na některé omyly a nepřesnosti autorovy. Tak Josef E m l e r, ačkoli uznával Brandlovu práci za potřebnou a záslužnou, všiml si i některých nesprávností.<sup>99</sup> Připomněl mimo jiné, že »nadršpan« znamená »nad-išpan«, jak soudil Brandl, nýbrž, že je to maďarské »nador-išpan« (palatin), vzniklé ze slovanského »nádvořní župan«. Dále požadoval recensent »u výkladu více určitosti, jinde přesné rozeznání mezi poměry moravskými a českými, neboť některé úřady moravské lišily se co do kompetence se stejně pojmenovanými úřady v Čechách«.<sup>100</sup>

Nejzávažnější námitky jak proti způsobu zpracování, tak i proti výkladům některých hesel Brandlem vyslovil však Josef K a l o u s e k.<sup>101</sup> Vytýkal především Brandlovi, že při zpracování glosáře málo přihlížel k pracím, jež se pokoušely daná témata již řešit. Proto se podle Kalouska neuvaroval dávno již překonaných omylů. Kalousek nebyl také spokojen s tím, že Brandl v jednotlivých člancích neuvedl téměř žádnou literaturu, a to ani tam, kde výklady jednotlivých badatelů se různí.

— celkem však zřídka — i v českých textech z 15. století. Srov. na př. V. B r a n d l, *Libri citationum et sententiarum*, IV/1, 77, č. 5. (1459—1466), Brno 1881: »mezi p. Benešem a p. Vackem, komorníkem nejvyšším desk a práva *cudy* brněnské ... páni našli ...«.

<sup>94</sup> Srov. na př. v textu »*Majestatis Carolinae*«, XVII, § 3 (ed. H. J i r e č e k, CIB II/2, Praha 1870, str. 123): »...quod supremus camerarius, supremus *czuda* seu iudex, ac notarius terrae ...«.

<sup>95</sup> Srov.: M. Pavel S t r á n s k ý, »*Respublica Bojema*« (Leyden 1643), caput XVI, VII, str. 511: »...*Saud kragkskyh Heytmanów*. Veterum nostrorum vulgo *Saud Czudnj*, h. e. iudicium territoriale vocabatur. Sessitabant enim in eo olim cum praefecto, praecipui aliquot ex *cujusque czudae*, i. e. *territorii* (podtrhl V. R.) nobilitate Sapientes ...« (Dílo Stránského vyšlo ještě r. 1634, 1713 a 1719.)

<sup>96</sup> J. K a p r a s, Pozůstatky knih zemského práva knížetství Opavského, I, str. 31, č. 289 (1439): »*Presentibus Jan Schutner camerario et Johanne czaudario*«.

<sup>97</sup> Česko-německý slovník, zvláště grammaticko-fraseologický, I, str. 148, Praha 1878.

<sup>98</sup> Slovník staročeský, I, str. 147.

<sup>99</sup> ČČM, L/1876, str. 154—156.

<sup>100</sup> Tamtéž, str. 156.

<sup>101</sup> »*Pokrok*«, č. 47 ze 17. II. 1876 (Feuilleton); srov. též »Památky archeologické a mistopisné«, sv. X, str. 629—630. Odpověď Brandla na Kalouskův posudek uveřejněna v »*Moravské Orlici*«, 1876 v č. 45—49 z konce února a začátku března. Kalousek otiskl svou repliku opět v »*Pokroku*«, č. 68 z 9. III. 1876 v článku »*Poddanství v Čechách a na Moravě*«.



Vystoupil i proti Brandlovým omylům při výkladu některých hesel (berně, dědiny kladské, hejtman, kancelář dvorská, nápravník, svobodník a j.).

Velký dosah měly obzvláště ty výtky Kalouskovy, jež se týkaly výkladu vývoje poddanství v Čechách a na Moravě, jak jej Brandl nastínil, zvláště pod heslem »odpuštění«.

Podobně vyzněla i kritika Jaromíra Čelakovského,<sup>102</sup> který ve svém posudku jasně naznačil, že s kritickými hlasy Emlera i Kalouska souhlasí. Čelakovský upozornil především na nutnost doplnění Brandlova glosáře, zvláště materiálem z městského práva. Dále pak vytýkal Brandlově práci, že »poměry i prameny moravské nepoměrně bohatěji jsou zastoupeny v jeho spise, než poměry a doklady české a slezské«, že »různost rozvoje právního v Čechách i na Moravě není všude jasně vyličená a mnohdy čtenář nalézá se v rozpacích, týká-li se pravené poměrů českých neb moravských«.<sup>103</sup>

Ačkoliv tedy Brandlovo »Glossarium« není prosto vad a nedostatků,<sup>104</sup> jak bylo na některé z nich právě ukázáno, dlužno přesto jeho práci pokládati za pozoruhodnou. Již proto, že je to vůbec první práce tohoto druhu u nás.

Historickou právní terminologii zpracoval ve »Vlastenském slovníku historickém« i Jakub Malý (1811—1885). První vydání jeho slovníku vyšlo v Praze r. 1876, druhé v letech 1878—1879.

Malý měl pro zpracování svého slovníku značné zkušenosti, neboť pomáhal již J. Jungmannovi při pořádání »Doplňků« k jeho česko-německému slovníku a později byl i spoluredaktorem Riegrova naučného slovníku.

Slovník Malého je slovníkem převážně naučným, neboť autor se v něm snaží informovat čtenáře povšechně o českých dějinách, literatuře, genealogii, zeměpisu a j. Velká část slovníku je věnována dějinám měst a městeček.<sup>105</sup>

Historický slovník Malého obsahuje však i celou řadu staročeských právních termínů, z nichž některé jsou tu vyloženy celkem přijatelně. Platí to na příklad o termínech: alafanc, druh, dušník, erbovní strýc, hojemství, nápad, odúmrtí, poklid, původ, půhon, vedení práva, výsluha, zvod. Pod heslem »zemědělství« jsou další právní termíny, jako: bezzemci, sedláci, svobodníci a j.

Je však i řada termínů ve slovníku Malého, jež nelze pokládati za správně vyložené. Patří mezi ně opět nesprávný výklad termínu »nedoperné«. Malý stejně nesprávně jako H. Jireček vykládá jej jako »pokutu za poranění člověka v různici« (str. 552, II. vyd.).

<sup>102</sup> »Právník« XV/1876, str. 174—176, 208—212 a 243—248.

<sup>103</sup> Tamtéž, str. 247.

<sup>104</sup> O dalších nedostacích Brandlova »Glossaria«, srov. »Průvodce po státním archivu v Brně, Brno 1954, str. 56.

<sup>105</sup> Příznivý posudek práce Malého (prvních tří sešitů) uveřejněn v ČČM, L/1876, str. 157.



Slovník Malého není však prost i jiných omylů a nesprávností, z nichž četné vyplývaly již z toho, že jeho autor byl horlivým zastáncem pravosti »Rukopisů« a odpůrcem husitství.

V letech 1878—1893 vycházel v Praze »Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický« (I—VII) Františka Št. Kotta (1825—1915).

Kott čerpal mnoho látky pro svůj slovník i z pramenů právních. Jsou to na př.: Erben—Emler, Regesta Bohemiae et Moraviae; Emlerovy Reliquiae tabularum terrae; z edicí Brandlových pak Kniha Rožmberská, Drnovská, Žerotínovy zápisové o soudě panském, Libri citationum et sententiarum, Glossarium...; Archiv Český; Brikcího »Práva městská«; Koldínova »Práva městská«; Juridisch-politische Terminologie z r. 1850; časopis »Právník«. Kott čerpal i z terminologického a frazeologického materiálu propůjčeného mu Právníckou jednotou.<sup>106</sup> Při zpracovávání později vydaných svazků použil i »Pražské terminologie« z r. 1887 (viz níže).

Proto v jeho slovníku najdeme četně zastoupenou a poměrně dobře vyloženou i terminologii právní. Ze spousty termínů je možno upozorniti jen na některé z nich. Je tu na příklad vyložen význam termínu »hlava« ve staročeském právu a doložen příslušnými citáty, stejně i význam slova »chudý« (poddaný), vysvětleno dále, co znamenalo v průběhu doby slovo »kmet«, vyložen termín »náchlebník« a j. Význam termínu »náprava« a »nápravník« však Kott nevysvětlil správně. U dobře vyloženého termínu »očista« shledáváme se opět s romantickou »svatocudnou vodou«. U některých hesel užívá autor zhusta běžných definic. To platí na př. o heslech »brání«,<sup>107</sup> »odhádání«,<sup>108</sup> i o termínech užívaných pro ostatní stupně staročeské exekuce: »panování«,<sup>109</sup> »úmluva«,<sup>110</sup> »zvod«<sup>111</sup> »přidědění«. <sup>112</sup> Heslo »host« je definováno podle Brikcího »Městských práv«.

Také K. Kadlec upozornil na určité Kottovy nesprávnosti při výkladu některých termínů.<sup>113</sup> Kott mylně vyložil vznik slova »zápoliti«. Uvádí totiž, že vzniklo od »za půl bráti«. Slovo to však podle Kadlce vzniklo ze substantiva »pole«, jímž vedle ekvivalentních termínů »bitva«, nebo »boj« (duellum, Zweikampf) byl označován soudní souboj stran jako průvodní prostředek ve sporu a jež znamenalo volné prostranství, na němž soupeři podnikali souboj. Kott rovněž opakuje Dobrovského a Brandlův nesprávný výklad termínu »nedoperné«, prý jako plat za trest z ubití, t. j. když někdo

<sup>106</sup> Srov. »Právník« XVI/1877, str. 45, 69 a 427, též F. Š. Kott, Česko-německý slovník... I, str. VIII, Praha 1878.

<sup>107</sup> Srov. ve vydání H. Jírečka »M. Viktorina ze Všehrd o právích země české knihy devatery«, kn. VII, str. 325, Praha 1874.

<sup>108</sup> Tamtéž, kn. IV, str. 203; kn. VII, str. 332.

<sup>109</sup> Německý výklad tohoto termínu převzal Kott z Brandlova »Glossaria...«, str. 222.

<sup>110</sup> Srov. cit. dílo Všehrdovo, kn. IV, str. 192.

<sup>111</sup> Tamtéž, kn. IV, str. 197.

<sup>112</sup> Podle »Riegrova naučného slovníku«.

<sup>113</sup> »O potřebě slovanských právních starožitností« (Sborník věd právních a státních, IV/1903—4, str. 51).



někoho zbil, ale nezabil, nedopral. Dokonce uvádí také starší a ještě nesprávnější výklad Voigtův z r. 1788, jako trest za vybrání hnízda ptáků ještě neopeřených.

Hlavní význam Kottova slovníku spočívá ovšem v tom, že po slovníku Jungmannově přispěl k ustálení českého pravopisu.<sup>114</sup>

Česká právní terminologie je obsažena i v další encyklopedii českého měšťáctva v *»Ottově slovníku naučném«*, který vycházel v Praze v letech 1888 až 1908.

I zde byl prvním pracovníkem Jakub Malý.<sup>115</sup> Po jeho smrti (1885) zavázal se převzít vrchní redakci Masaryk, který se však r. 1887 vzdal účasti na redakci v souvislosti se sporem o pravost *»Rukopisů«*. Po nezdaru se získáním Otakara Hostinského ujal se iniciativy sám nakladatel Otto. Obrátil se na V. V. Tomka se žádostí, aby jmenoval nového redaktora.<sup>116</sup> Vrchní redakce byla pak vytvořena ze zástupců university a techniky. Za právnickou fakultu byl členem vrchní redakce a odborným redaktorem právnické části Jaromír Čelakovský. Ze spolupracovníků právnické části, z nichž značnou část tvořili profesori právnické fakulty, sluší jmenovati zejména tyto: Baxa, Bráf, Drachovský, Funk, Hanel, Hermann-Otavský, Heyrovský, Hoetzel, Hora, Horáček, Jičínský, Jirečkové H., J. a K., Kadlec, Kalousek, Krčmář, Miříčka, Ott, Randa, Rieger Bohuš i Fr. Lad., Stieber, Šikl, Štorch, Stupcký, Talíř, Teige J., Trakal, Zucker a celá řada právníků-praktiků. Ze zahraničních právníků přispívali do naučného slovníku profesor právnické fakulty Lvovské university Oswald Balzer a profesor university v Krakově Stanislav Kutrzeba.

Ve značném množství hesel zpracovaných v Ottově naučném slovníku (asi 140.000) je pochopitelně i spousta hesel právnických, která — zvláště pokud jde o staročeskou právní terminologii — jsou z velké části celkem uspokojivě vyložena. K heslům, jež podávají poměrně spolehlivé výklady, patří zejména tato: advokát (Ott), dědic, dědinníci (Kalousek), desky manské; družina; hejtman čtvrtní, krajský, zemský; hojemství, horní daně a poplatky; horní policie, právo, regál, úřady; chlap; chlapství; kmet; lichva; robota; župa; župan (Kadlec), brání, dědinná léta, desky krajské a zemské, horní právo české, horní města, nález (Čelakovský), dědické právo (Bráf), držitel, držení (Šikl — česky zpracovaná monografie Randovy *»Držby«*,<sup>117</sup> nájem (Heyrovský), náprava, nápravník, púhon, púhončí, soudní, soudnictví

<sup>114</sup> Pochvalný posudek Kottova slovníku (prvních 11 sešitů) přinesl *»Právník«* XVI/1877, str. 426—427 v článku, v němž se uznává jeho důležitost a užitečnost i pro právníky. Kladnou kritiku otiskl i ČČM, LVIII/1884, str. 551—552.

<sup>115</sup> *»Ottův slovník naučný«*, díl XXVII/1898: *»Některé poznámky o vzniku Ottova slovníku naučného«* (na konci).

<sup>116</sup> Tamtéž.

<sup>117</sup> *»Der Besitz nach österreichischem Rechte mit Berücksichtigung des gemeinen Rechtes, des preussischen, französischen und sächsischen Gesetzbuches«*, Lipsko 1865; další vydání z let 1876, 1879, 1895.



(Teige), promlčení (Krčmář), zmatek, zmatečnost (Štorch), zvod (Stieber).

Kromě těchto namátkou vybraných právních termínů a institucí jsou v Ottově slovníku pod heslem »Čechy« v obsáhlé stati zachyceny z pera Jaromíra Čelakovského i »České právní dějiny«.<sup>118</sup> I v tomto pojednání nacházíme vyloženy nejrozličnější právní termíny a instituce.

Jak již bylo řečeno, ke zpracování hesel OSN ze staročeské právní terminologie přistupovali autoři poměrně odpovědně. Zcela opačný obraz se však naskytá, podíváme-li se na hesla jiná, zvláště na taková, jež označovala nový směr ve vývoji společnosti, nový společenský řád — socialismus, jež v zájmu buržoasie bylo nutno zneškodňovat. Z výkladu hesel obírajících se touto tematikou jasně vyplývá strach buržoasních vykladačů před revolučními změnami, jež by mohl provést stále mohutnější průmyslový i vesnický proletariát. Stačí tu upozornit na několik hesel zpracovaných takto Alb. Bráfem a L. Wintrem.<sup>119</sup>

Právníké výrazy jsou přirozeně zachyceny i ve »Slovníku staročeském« Jana Gebauera (1838—1907). Slovník počal vycházeti v sešitech r. 1901 a první díl (písmena A—J) dokončen r. 1903. O pokračování Gebauerova díla se zasloužil prof. Smetánka, zpracovav další slovní zásobu shromážděnou Gebauerem, a to až do části písmena N. Materiál pro svůj staročeský slovník shledával autor především excerpce jazykových památek z nejstarších dob až do polovice XIV. století, dále i důležitějších pramenů z XV, a částečně i XVI. století.

U některých slov uvádí i překlady latinské nebo německé, jež převzal od Jungmanna. Někde uveden i historický význam slov, nebo i jejich etymologický výklad.

S výklady některých právních termínů si však ani Gebauer nevěděl rady. Pokud je u některých termínů uveden jejich právní význam, dlužno připomenouti, že mnohé z nich by vyžadovaly přepracování, na př. heslo »nářez«.<sup>120</sup> Gebauer vykládá totiž tento termín jednak jako povinnou dávku dobytka do královské kuchyně, jednak jako povinnou dávku obroku pro koně královského vojska. Pro tento druhý výklad však není žádný doklad. Gebauer byl tu zřejmě sveden Fr. Palackým,<sup>121</sup> podle něhož termínem »nářez« byla označována povinnost obyvatelů zásobovati zdarma koně královského vojska obrokem. H. Jireček (Prove 187) vykládá termín nářez velmi neurčitě. Dnes je nám jasné, že »nářez« byla středověká dávka placená pravděpodobně v dobytku za používání pastvin náležejících panovníkovi.<sup>122</sup> Slovo

<sup>118</sup> Zvláštní otisk jeho práce s názvem »Povšechné české dějiny právní« vyšel v Praze r. 1892; druhé vydání doplněné »Přílohami« vyšlo r. 1900 a násl.

<sup>119</sup> Srov. na př. příslušná hesla uvedená v OSN, díl VII/1893, str. 219, 222, 225, a díl XXIII/1905, str. 571 násl.

<sup>120</sup> Srov. V. Vaněček, Historické záhady..., »Naše řeč«, XXVI, č. 5, str. 140, Praha 1942.

<sup>121</sup> Srov. ČČM, V/1831, str. 305 v článku »Pomůcka ku poznání řádů zemských království českého v druhé polovici XIII. století«.

<sup>122</sup> Srov. V. Vaněček, Základy... II, str. 96; týž: »Počátky práva...«, str. 130.



samo sice souvisí se slovesem »řezati«, ale šlo tu o nařezávání vrubů do t. zv. »rabuší« (vrubovek-dřevěných holí) používaných v době primitivního způsobu počítání a placení a na nichž bylo také stvrzováno odvedení dávky »nářezu«. <sup>123</sup>

Gebauer dále uvádí nesprávné výklady u četných termínů, z nichž některé opakuje po Brandlovi, nebo Jirečkovi (nádvoří, náprava, nedoperné a j.). Termín »nastojte« je podle Gebauera starší než »nestojte«. »Nestojte« prý vzniklo z »nastojte« mimořádnou hláskovou změnou.

Nezřetelně je v Gebauerově slovníku vyložen dále termín »hospodář«. V případech, kdy je jím míněn »primas« (správce městského hospodářství — hospodář), uvádí Gebauer jen širší význam »představený«.

V materiálu jinak široce zpracovaného hesla »dobrý«, marně hledáme jeden jeho velmi důležitý právní význam. Názvem »dobrý« byl totiž ve středověku označován ten, kdo jsa stejného společenského stupně jako sporné strany, byv jimi vyvolen, vykonával funkci smířčího soudce mezi nimi. <sup>124</sup> Užíváno pro něho i názvů jiných, jako: smluvčí, úmluvčí, rozhodčí, hádší, prostředek, bonus, compositor amicabilis, arbiter, ubrman, Schiedsrichter.

Gebauerovo dílo, které přes určité výhrady můžeme ještě dnes kladně hodnotit, bylo ovšem zvláště v době svého vzniku prací nad jiné vynikající, neboť podstatně přispělo k objasnění historie vývoje našeho jazyka. I v budoucnosti zůstane však bohatou studnicí cenného materiálu. <sup>125</sup>

Výsledky svého studia na poli srovnávací právní vědy slovanské uveřejnil Hermenegild J i r e č e k (1827—1909) v díle »Prove« historický slovar slovanského práva, Praha—Brno 1904. <sup>126</sup>

»Slovar« jeho obsahuje více než 1300 výrazů českých, latinských, ruských, polských, bulharských, srbských, chorvatských, litevských i jiných. Jireček totiž zahrnul do něho zčásti i středověké právní instituce a termíny, jichž užívali všichni Slované. Vycházel při tom ze zásady, že základ veškerého práva všech Slovanů je týž a že i základní terminologie je společná

<sup>123</sup> Srov. Oswald Balzer, *Narzaz w systemie danin książeczych pierwotnej Polski*, str. 73, pozn. 3, Lwów 1928.

<sup>124</sup> Srov.: »Libri citationum et sententiarum« I, (ed. Brandl, Brno 1872, str. 121, č. 76 (1405)): »... o to s ním jest smlůván *dobrými* et promisit sibi coram *bonis* omnia, que recepit, restituere ...«, ibid. str. 193, č. 435 (1406): »... ještě jsem byl Bartoše ... pohnal a tu mi slíbil za základ za sto hř., že měl se mnú na *dobré* přijíti a toho mi neučinil, ...«

<sup>125</sup> Srov. Frant. Trávníček, »Historik českého jazyka Jan Gebauer« (Sborník ČSAV Zdeňku Nejedlému, str. 617, Praha 1953. Kritiku prvního sešitu Gebauerova slovníku — ne právě příznivou — (kusá excerpce, neúplnost) z pera V. Flajšhansse přinesla »Osvěta«, XXXI/1901, str. 440—448. Flajšhansovy výtky odmítl Frant. Pastrnek (Věstník České akademie XI/1902, str. 655—671; Gebauerův slovník zhodnotil kladně i J. Zubatý (Listy filologické, XL/1913, str. 27).

<sup>126</sup> Záměr vydání slovanský »Slovník právnických výrazů« ohlásil J i r e č e k již v předmluvě k vydání »Svođu zákonův slovanských«, str. IV, Praha 1880. První zprávu o slovníku podal pak ve schůzi historického odboru Královské české společnosti nauk dne 28. XII. 1896 (»Právník«, XXXVI/1897, str. 28 násl.).



pro všechny Slovany.<sup>127</sup> Proto v jeho »slovaru« jsou četně zastoupeny i takové právní výrazy, které byly hluboko do feudalismu společné všem Slovanům. Patří mezi ně na př.: dědina, glawa (hlava), knjaz (kněz), krivda, očista, pravda, právo, rok, súd, vladyka, zákon a j. Vzájemný styk Slovanů s národy sousedními způsobil, že tyto národy — zvláště Maďaři a Rumuni — recipovaly množství právních institucí slovanských. Proto byly Jirečkovi bohatým pramenem při sestavování slovníku i právní památky uherské a rumunské.

Autor u jednotlivých hesel (všímáme si zde jen hesel z české oblasti) nepodává zpravidla jejich výklad, nýbrž snaží se jich význam osvětlit jen pomocí latinských ekvivalentů. Termíny dokládá — stejně jako Brandl — citáty z pramenů a u některých podává i výklad etymologický. Pro svůj slovník převzal i některé definice ze starších spisů právnických. Na příklad z díla Všehrdova (Knihy devatery) užil definice hesel »díl«, »náklady«, »odhádanie«, »směna« a j. Z práce Koldínovy pak hesel »rukojmí«, »průvod«, »služebnost«. Jireček dále převzal doslovnou definici hesla »potaz«, a to ze Štěrbova německého překladu »Zemského zřízení« z r. 1564. Jsou odtud převzaty i definice hesel »nezprava«, »obeslání«, »odboj práva« a j.

Jireček se specialisoval více než Brandl na hesla právnícká. Je ovšem sporné, zda mezi právní termíny patří i označení různých druhů měr jako: čber, koretz, latro, loket, okov, provazec, po případě názvy různých poplatků a pokut, jako: odchodné, pánevné, pomlnné (molendinales), shonné a j.

Rovněž s Jirečkovým výkladem četných termínů není možno se spokojiti. Tak termíny »náprava« a »nápravník« vykládal Jireček velmi neurčitě. Zřejmě nesprávně měl za to, že jména ta vznikla ze srbského »naprava konska«, což u Srbů znamenalo koňskou úpravu, úbor a výzbroj koně. Z toho důvodu prý »náprava« znamenala vojenskou službu, kterou konal »nápravník« na svém koni zbrojně vypraveném. Za přijatelný možno považovati výklad těchto termínů J. T e i g e m.<sup>128</sup>

Také termín »nedoperné« vykládá Jireček mylně (shodně s J. Malým) jako »trest za zranění ve rvačce« (mulcta pro vulneratione).<sup>129</sup>

Jirečkův slovník »Prove« je rovněž dokladem jeho usilovné snahy objevovati i v nejstarších českých právních památkách známky samostatné slovanské kultury. Tak si vysvětlíme, že ve svém slovníku uvádí na příklad termíny »cúda«, »cúdař« a považuje je mylně za staročeské a že pokládá za pravé doklady z R K a R Z.

Jirečkovu slovníku vytýkal některé vady, zejména mezerovitost již K. Kadlec.<sup>130</sup> Vskutku tu marně hledáme některá právnícká hesla, jako:

<sup>127</sup> »Prove«, historický slovar slovanského práva, str. IV.

<sup>128</sup> Ottův slovník naučný, sv. XVII/1901, str. 1035.

<sup>129</sup> Správný výklad viz výše při pojednání o Riegrově naučném slovníku, též pozn. č. 46.

<sup>130</sup> »O potřebě historických glosářů slovanských« (Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera, tom. II, str. 3, Lwów 1925); též »O potřebě slovanských právních starožitností« (Sborník věd právních a státních, IV, str. 45, Praha 1903—1904).



držení, držba, nedílňý, ohledání (škod), pohnati, provoditi, slyšení, státi, svědek, trh, zapsati, zastaviti, zpraviti, žalovati a j. Hesla »ležení« si Jireček rovněž vůbec nepovšiml, zná jen »vležení«.

Tyto závady, na něž bylo upozorněno a ještě četné další nedostatky Jirečkova slovníku vedou nás nutně k přesvědčení, že kladná kritika, uveřejněná r. 1906,<sup>131</sup> poněkud přecenila tuto práci Jirečkova stáří.

\*

Staročeská právní terminologie byla tedy poměrně často předmětem zpracování. Na druhé straně však právníci velmi dlouho zanedbávali zpracování soudobé právní terminologie, třebaže právní praxe již delší dobu po jejím sestavení volala. Dosavadní terminologický slovník<sup>132</sup> nemohl již vyhovovati plně tehdejší praktické potřebě. Byla proto uvítána »Německo-česká právnícká terminologie«, sestavená několika členy c. k. českého vrchního soudu zemského, vyšlá v Praze r. 1887. Zvána proto i terminologií pražskou.<sup>133</sup>

»Terminologie« tato měla sloužit praktické potřebě právnícké a měly jí být také odstraněny jazykové nesprávnosti, neboť v úředních spisech bylo stále ještě mnoho germanismů i jiných jazykových vad.

Kritický pohled na způsob zpracování jednotlivých hesel nás však příliš nepřesvědčuje o tom, že autoři plně vyhověli tomuto požadavku. Setkáváme se v ní totiž s málo zdařilými termíny, jako »činže projednací« (Bestandzins), »nedostojný« (vertragsbruchig), ačkoli duchu jazyka by odpovídaly termíny »činže« nebo »nájemné«<sup>134</sup> a »rušící smlouvy«.<sup>135</sup> Mezi málo zdařilé výrazy patří i »přisvojení« (Adoption), »přisvojitel« (Adoptivvater), »přisvojenec« (Adoptivsohn), nebo »obchod lhůtný« (Rattengeschäft). Všechny tyto výrazy možno nahraditi správnými: osvojení, osvojitel, osvojenec, obchod splátkový.

Celkem příznivě byla »Terminologie« přijata redakčním článkem »Právníka«.<sup>136</sup> V článku je však konstatována mezerovitost terminologie, neboť autoři vynechali výrazy obecně známé. Vytýkáno je dále právem nedosta-  
tečné užívání českých synonym, jimiž jednotlivé výrazy mohly býti blíže vysvětleny. Jak posudek naznačuje, bylo někde užito i výrazu nesprávného. Na příklad »Störung des Landfriedes« mělo býti správně přeloženo »rušení míru zemského«, nikoli »rušení míru pozemního«.

<sup>131</sup> ČČM, LXXX/1906, str. 201; srov. i referát J. Pekaře v »Českém časopise historickém«, roč. X/1904, str. 326—327.

<sup>132</sup> »Juridisch-politische Terminologie« z r. 1850.

<sup>133</sup> »Právník« XXXII/1893, str. 693 násl.

<sup>134</sup> Správně překládá o 11 let později vyšlé »Německo-české názvosloví úřední a právnícké« (K. Kadlec a K. Heller), I. vyd., Praha 1898—1900, II. vyd. 1923—1926; srov. II. vyd., str. 149.

<sup>135</sup> Tamtéž, str. 1378.

<sup>136</sup> »Právník«, XXVI/1887, str. 389.



Všechny tyto nedostatky jsou však částečně omluvitelné tím, že téměř po 40 let nevyšel jediný spis, v němž by právnické názvosloví bylo soustavně zpracováno.

Četné nesprávnosti »Pražské terminologie« z r. 1887 přiměly okresního soudce Jana Nečas (1849—1919) k vydání »Německo-českého názvosloví právnického« (Brno 1893).

Nutno však ihned konstatovat, že Nečasovo úsilí opravit nebo odstranit věcné nesprávnosti této terminologické práce nebylo vždy šťastné. Na příklad termín »Rechtsmittel« uvádí »Pražská terminologie« v českém znění, a to správně jako »právní prostředek« a míří-li proti rozhodnutí, jako »opravný prostředek«. Nečas však k »opravnému prostředku« přidává zbytečně další synonymum »oprávka«. Jiný termín »Pražské terminologie« »Commisivdelict« je tu překládán jako »trestný čin spáchaný konáním«. Nečas však navrhuje — opět zbytečně — »provinění spáchané konáním«.

Autor pro svůj terminologický slovník tvořil i slova nová, někde však s malým úspěchem. Tak na příklad pro německý výraz »Bestimmungsort« navrhuje »ustanoviště« místo správného a do dnešní doby užívaného »místa určení«. Stejně je tomu tak i u termínu »bewegliche Sache«, pro něž navrhuje »věc pohybná« místo »věc movitá«. Podobných případů by se dalo uvést více.

Nečas ke škodě věci vynechal názvosloví hornické, protože prý bylo obsaženo již v »Pražské terminologii«. Na druhé straně je tu však zachycena terminologie lékařská, obchodní, železniční a statistická.

Nečasova terminologická práce má však i své klady, k nimž nesporně patří zvláště bohatá zásoba právnických rčení u některých termínů (Anspruch — nárok, Beweis — důkaz, erscheinen — dostaviti se, Fall, Recht, stellen a j.). Nelze mu dále upřít tu velkou zásluhu, že se vždy snažil razit cestu správné právnické češtině a odstraňovat germanismy a tak zvané kazimluvy, jichž bylo v právnické mluvě té doby značné množství.

Nečasovo »Německo-české právnické názvosloví«, jakož i jiné jeho práce,<sup>137</sup> vyvolaly živý ohlas a polemiku. Proti jeho purifikačním a reformačním snahám vystoupil zejména Antonín Horák,<sup>138</sup> který se naopak snažil dokázati potřebu germanismů, jichž odstranění by prý znamenalo ochuzování jazyka o jeho materiální bohatství. Vyskytnou-li se sporné případy, musí vždy rozhodovati otázka potřeby dotyčného termínu nebo fráze. Právě pro přílišné obavy před germanismy vloudily se však podle Horáka do Nečasova názvosloví některé výrazy nesprávné. Tak na příklad

<sup>137</sup> Srov. četné články uveřejněné v »Právniku«, XXX/1891, str. 512, 726, 763, 799, 836; tamtéž, XXXI/1892, str. 71, 144, 179, 215. Jde jednak o články označené příznačně »Fukar« a jednak o větší jeho práci »Vzorce protokolů, rozsudkův a výměrů soudních k řízení spornému i nespornému«, Praha 1892.

<sup>138</sup> Dr. A. Horák, »Slovo k otázce češtiny, zvláště právnické; o prospěšnosti ba nutnosti některých druhů cizomluvů, najmě germanismův«, (»Právník«, XXXII/1893, str. 551, 585, 591, 625 násl.).



německé »Instanzenzug« překládá Nečas »pořad opravných prostředků«. Vsunutí slov »opravných prostředků« je podle Horáka nesprávné. Stačí úplně »pořad, pochod nebo postup instancí nebo stolic.« Dnes říkáme krátce »instanční pořad«. Dále na př. »Klagsvererbung« je přeloženo u Nečase jako »přechod žaloby na dědice«, nebo »zdědění žaloby«. Podle Horáka je správná jen druhá alternativa, poněvadž žaloba může přejíti se zůstavitele na dědice také cessí, a to i za života zůstavitelova.<sup>139</sup>

Další recenzi o Nečasově terminologii, a to z pera Aug. Miříčky otiskl »Právník« v r. 1893.<sup>140</sup> V úvodu zmiňuje se recensent pochvalně o jeho práci, která ve srovnání s »Pražskou terminologií« znamená kvantitativní i kvalitativní pokrok. Nesouhlasí však s vypuštěním terminologie hornické a pominutím termínů trestních zákonů vojenských. Nečas se podle Miříčky podjal úkolu sice velmi důležitého, avšak zároveň velmi delikátního, t. j. tvoření nových výrazů, což je úkol velmi nesnadný, zvláště u termínů technických. Nově utvořené výrazy měly býti označeny jako návrh autora. Působí totiž někdy dojmem skutečných kuriosit. Na příklad »obúčiti« (abrachten jemanden), »pozořiště« (Beobachtungsort), »přejmiště« (Erlagsort), »vlastníci« (Kinder der Cousins und Cousinen), »poplзка« (Lapsus). Termín technický lze podle Miříčky překládati zpravidla jen jediným výrazem. Vznikají prý pochybnosti a další nepřesnosti, klade-li se u technického výrazu několik synonym.

V souvislosti s posudkem Nečasovy terminologické práce upozornil recensent, že takovéto spory theoretické nebývají bez účinku na praxi a mohou mít špatné následky pro jednotnost právní terminologie. Proto volá po autoritě, která by byla schopna tyto sporné otázky rozhodovat. Úkol ten by mohla splnit jen zvláštní komise složená z osvědčených právníků, praktiků i theoretiků. Iniciativy by se mohla uchopit Akademie věd nebo Právníká jednota, neboť rozhodování sporných případů takovouto autoritou by působilo blahodárně na jednotu právní terminologie.

Závěrem pronáší recensent celkem příznivý soud o Nečasově terminologii, která podle něho bude jistě hojně používanou pomůckou v pracovních právníků.

V r. 1893 rozvinula se na stránkách »Právníka« charakteristická diskuse o českém významu některých německých právních termínů. Jednu z těchto diskusí rozvířil i Jan Nečas.<sup>141</sup> Šlo totiž o český překlad německého »Vorstellung« v případech, kdy se jím označuje opravný prostředek. Dosud se užívalo obyčejně českého výrazu »představení«. Terminologie z r. 1887 používá zde slova »rozklad«, jež má však podle Nečase mnohdy jiný význam. Nečas vedle termínu »představení« dal i ve svém terminologickém slov-

<sup>139</sup> »Německo-české názvosloví úřední a právnícké« (Kadlec—Heller, II. vyd. z let 1923 až 1926, str. 615) opakuje však překlad Nečasův.

<sup>140</sup> »Právník«, XXXII/1893, str. 693, 732 násl.

<sup>141</sup> Tamtéž, str. 107 v článku »K názvosloví právníckému«.



níku na druhé místo »volání«, jež převzal z Komenského »Labyrintu světa«. Došlo k »podnětné diskusi«, v níž právníci se předstihovali ve vynalézání nových názvů pro toto německé slovo. Doporučovali tu na př.: upozornění, předkládání, předložení, předklad, dokonce i pozastavení, nebo pozastávka.<sup>142</sup> Miříčka neschvaloval návrh Nečasův na »volání«,<sup>143</sup> poněvadž dosavadní termíny »představení«, nebo »rozklad« jsou již vžitá a ustálená. Nahrazování jich novými je tedy podle Miříčky zbytečné.<sup>144</sup>

Nečas zaujal také kritické stanovisko k novým termínům vyšlých zákonů procesních<sup>145</sup> v člancích »Nové názvy v nových zákonech procesních«<sup>146</sup> a »Věcné nesprávnosti v úředním překladě nových zákonů procesních«.<sup>147</sup>

Druhé vydání Nečasova právníckého názvosloví, doplněné zvláště termíny z nových procesních zákonů z r. 1895 vyšlo v r. 1900 v Táboře.

V letech 1896—1899 vydával advokát Dr František Xaver Veselý (1869—1900) praktickou právníckou encyklopedii s názvem »Všeobecný slovník právní, příruční slovník práva soukromého i veřejného zemí na radě říšské zastoupených se zvláštním zřetelem na nejnovější zákonodárství a poměry právní zemí koruny české«.

Autor za pomoci četných spolupracovníků (též K. Kadlec) zpracoval ve svém slovníku encyklopedicky soudobou právní terminologii z Čech, Moravy a Slezska. Některá hesla podává tu i s naznačením jejich historického vývoje. Jsou to na př.: nákladnictva (těžírstva), patronát, porotci, poručenství, směnka a směnečné právo, ústava rakouská, pod heslem »clo« vyličen i vývoj rakouského celnictví a j. U některých naznačil i jejich etymologický původ (na př. auskultanti). Nástin historie některých právních nebo s právem souvisejících institucí je však někdy zatěžován zbytečným balastem.

Pro právního historika je slovník Veselého kromě vlastního materiálu cenný z toho důvodu, že v něm najde chronologicky uspořádaný seznam právních pramenů, z nichž autor čerpal. Je tu seznam zákonodárství říšského z let 1744—1895,<sup>148</sup> nařízení a výnosů úřadů správních,<sup>149</sup> zemského zákonodárství pro Čechy (1789—1895), Moravu (1852—1892), Slezsko (1867 až 1895)<sup>150</sup>. Jsou tam dále uvedeny jako prameny i nálezy nejvyšších stolic — nejvyššího soudního a kasačního dvoru, správního soudního dvoru a říšského soudu.<sup>151</sup>

<sup>142</sup> Tamtéž, str. 213, 256, 484.

<sup>143</sup> Tamtéž, XXXI/1892, str. 574.

<sup>144</sup> Pozdější právnícké názvosloví (Kadlec—Heller, II. vyd., str. 1413) překládá německé »Vorstellung« jako »rozklad«, »dání na uvážení« nebo »námitky«.

<sup>145</sup> Byly to zákony: č. 111/1895, 112/1895 a 113/1895 ř. z.

<sup>146</sup> »Právník, XXXV/1896, str. 411, 490, 562, 598, 635.

<sup>147</sup> Tamtéž, str. 669, 672, 901.

<sup>148</sup> Všeobecný slovník právní..., sv. I, str. 598—611; Praha 1896.

<sup>149</sup> Tamtéž, str. 611—617.

<sup>150</sup> Tamtéž, str. 617—618.

<sup>151</sup> Tamtéž, str. 618—640.



Dílo, které bylo prvním pokusem tohoto druhu v české řeči — na svou dobu velmi významným, ba majícím cenu ještě dnes — byl autor nucen vydávat vlastním nákladem. Stěžuje si také na nepochopení příslušných míst.<sup>152</sup>

Slovník Veselého měl sloužiti především praktickým právníkům, ale i jako příručka pro studenty právnických fakult.

Ještě dnes je možno čerpat poučení o právní terminologii zvláště z období kapitalismu z terminologické práce Dr. K. Kadlce a Dr. K. Hellera, jež vycházela v Praze pod názvem *»Německo-česká terminologie úřední a právnická«* (Deutsch-böhmische amtliche und juridische Terminologie) v letech 1898—1900.<sup>153</sup>

Autoři přistoupili k sestavení své terminologie hlavně z toho důvodu, aby čeština mohla zaujmout zvláště v úřadech a na soudech stejné místo jako němčina a aby vešly ve známost nové názvy pro nově vytvořené poměry. Terminologie měla pomáhati rozvoji českého jazyka, měla dokázat jeho rovnocennost s němčinou a způsobilost býti jazykem úředním.<sup>154</sup>

Abychom měli určitý obraz o metodě a kvalitě zpracování díla, je nutno si všimnout blíže jednotlivých hesel, z nichž některá jsou ve slovníku velmi obšírně zpracována. Tak na př. heslo »držba« (Besitz) obsahuje s frazeologií a složeninami více než 60 položek, podobně i »bratrská pokladna« (Bruderlade), rozsáhle zpracován termín »služba« (Dienst), a to od »Dienst-abschied« (vyhoštění, propuštění ze služby) přes »Dienst-gesinde« (čeled'), »Dienst-grundstück« (deputátní, náchlební pozemek), »Dienst-vertrag« (služební smlouva) až k Dienst-zwang« (přinucení ke službě). Autoři zpracovali i terminologii z práva dědického, na př.: »nápad dědictví« (delatio hereditatis, Erbanfall), »dědičný podíl« (Erb-anteil), »pozůstalost« (Nachlass), »poslední pořízení« (Testament) od »allografisches Testament« (závěť psaná cizí rukou) až po »Testamentszeuge« (svědek závětní). Heslo obsahuje více než 50 položek. Jsou tu dále termíny, jako: »zákupné« (Erb-pachtschilling, Erbzins, emphyteutischer Zins), »zákupník«, dědičný úročník, emphyteuta (Erb-zinsmann). Najdeme tu i termín »fiktivní usedlost« (Fiktizium) s tímto vysvětlením: v 18. století v Čechách je to buď užitek z domu (fictitium stabile), nebo z osobní výdělkové činnosti (fictitium personale), dále termíny: manství, léno, robota (Fron-arbeit). Široce je samozřejmě zpracováno heslo »soud« (Gericht) se všemi příbuznými termíny. Je tu spousta názvů finančních úřadů, pocházejících od slov »Kameral« nebo »Kammer«, názvy úplné kancelářské hierarchie, dále hesla: »zástava« (Pfand), zástavní právo (Pfand-recht). Heslo »stát« (Staat) je zpracováno na čtyřech dvousloupcových stránkách od

<sup>152</sup> Tamtéž, sv. V (v předmluvě).

<sup>153</sup> H. Jireček (Právnický život... str. 500) uvádí mylně rok vydání 1895.

<sup>154</sup> Kadlec — Heller, »Německo-česká terminologie úřední a právnická«, předmluva k I. vydání, Praha 1898—1900.



»Staats-abgabe« (státní dávka, daň) až po »Staats-zuschuss« (státní příspěvek). Zachycena je tu terminologie směnečná, důkladně zpracováno heslo »svědek« (Zeuge) od »bedenklicher Zeuge« (vadný svědek) až k »Zeugen-vorladung« (předvolání svědků). Konečně mnoho místa je věnováno i termínu »příslušnost« (Zuständigkeit). Kromě ryzích termínů právních jsou však zde uvedeny i nejrůznější výrazy odborné, technické, také termíny z oboru správy železniční, poštovní a j.

Z těchto několika ukázek vybraných z »Německo-českého názvosloví úředního a právního« je zřejmo, že autoři věnovali právním termínům mimořádnou pozornost, třebaže některé z nich bylo by možno doplnit a zpřesnit. Tak na př. termínem »fictitium« byla ještě v 19. století označována, zvláště — v řeči prostého lidu — přímo daň z výdělkové činnosti řemeslníků,<sup>155</sup> pro niž užíváno vedle termínu »fictitium« i termínů jiných, jako »verbšajn«,<sup>156</sup> »erwerbschein«<sup>157</sup> nebo »erwerbsteuer«.<sup>158</sup>

Druhé vydání díla značně rozmnožené a zrevidované vyšlo v letech 1923—1926<sup>159</sup> pod názvem »Německo-české názvosloví úřední a právní«. V tomto vydání najdeme i termíny vojenské, vytvořené pro nově budovanou armádu československé buržoasie.

\*

Právní terminologie je obsažena zčásti i v některých lexikádních pracích technických. Všimněme si tu — alespoň ukázkově — jedné z nich, jež vyšla na sklonku 19. století.

V r. 1888 vydal Josef H r a b á k (1833—1921), profesor báňské akademie v Příbrami svůj »Terminologický slovník hornický« (německo-český a česko-německý). Jako pomůcku použil Hrabák různých všeobecných slovníků, z odborných pak zejména Arnošta Vysokého »Materiál k slovníku technologickému« a práci Eduarda H o ř o v s k é h o »Dobývání kamenného uhlí.«<sup>160</sup> Pramenem mu byl i horní zákon z r. 1854.

<sup>155</sup> Josef P e k a ř (České katastry 1654—1789 se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním, Praha 1915; zvl. otisk z ČČH, roč. XIX, XX, XXII) měl za to, že termínem »fictitium« byl označován jednak výnos z domů nebo výdělkové činnosti řemeslníků (str. 122 zvl. otisku), v dalším však pokládal »fictitium stabile« přímo za daň z domů městských nebo i takových domů venkovských, jichž držitel neměl nad 1 korec polí a provozoval obchod nebo živnost (str. 131), »fictitium personale« bylo pak podle něho daní z živností a průmyslu poddanského (str. 133) a zdaňovalo živnostníky přímo. Na tento význam »fictitia« ukazuje i materiál zpřístupněný v edici Roubíkové (viz poznámky č. 156 až 158). Kadlec v recenzi o zmíněné Pekařově práci (Sborník věd právních a státních, XVII/1917, str. 341) opakoval své původní mínění a výslovně tvrdil, že nelze tímto termínem označovatí nějakou daň.

<sup>156</sup> Srov. Frant. R o u b í k, »Petice venkovského lidu z Čech k Národnímu výboru z r. 1848«, č. 433, str. 449: »Aby chudý lid, baráčníci, řemeslníci, jenž *verbšajny* co *fictitium* platějí, od roboty byli osvobozeni...«.

<sup>157</sup> Tamtéž, č. 197, str. 204: »Při tom dyby byli v obci jednoho řemesla 3 nebo 4 mistři, ..., každý musí platit 2 zl. k. m. svůj *Erwerbschein*«.

<sup>158</sup> Tamtéž, č. 427, str. 439: »... také císař. král. daně, *zinnsteuer*, *erwerbsteuer* ... odvádět musí...«.

<sup>159</sup> T. S a t u r n í k uvádí mylně rok vydání 1923—1925 (Sborník věd právních a státních, XXVIII, str. 328, Praha 1928).

<sup>160</sup> Práce vyšla v Praze r. 1876. E. H o ř o v s k ý (1831—1898) profesor báňské akademie



Z dosud používaných hornických názvů zahrnul autor do svého slovníku ty, jež shledal správnými. Vedle toho zařadil tam i názvosloví z oborů s hornictvím příbuzných. Tvořil však zároveň i slova nová a dlužno přiznati, že někde s úspěchem.

Z termínů, které mají nějaký vztah k právu, možno z česko-německé části uvést: bratrské, bratrský peníz (Brudergeld, Büchsengeld); kniha horní, báňská (Bergbuch); kniha kutací, kuteb (Schurfbuch); kutěř výhradní (Freischürfer); kniha směn, šichet, stříd, zápisná (Mannschaftsbuch); list výhostní, odchodní, výbytná listina (Abkehrschein); starší, starší v družstvu, mluvčí, řečník (Gedingträger, Khürführer); starší, stárek, starší havíř (Althauer); úděl, propůjčka, udělení dolových měr (Massenverleihung); údělná, propůjčovací listina (Verleihungsurkunde); úkolník, dělník úkolní (Gedingarbeiter); kniha úkolů, úkolní (Gedingbuch); závodní, správce dolu (Grubenleiter). Z části německo-české jsou to na příklad termíny: horní podíl, kuks (Bergwerksantheil); horní regál (Bergregal); nadpodolný, nad-dolný, vrchní podolný (Obersteiger); podolný, dolný (Steiger, Grubensteiger, Hutman); podpodolný, mladší podolný (Untersteiger); štolník, držitel štoly (Stöllner); výměrné, plat z míry (Massengebühr) a j. Mnohé z právě uvedených termínů se však nevžily.

Hrabák se pokusil svým dílem odstraniti nedostatky, které nesporně byly v technické terminologii vůbec a v hornické především<sup>161</sup> přes všechny pokusy o nápravu v letech šedesátých.

Dlužno přiznati, že se mu to alespoň zčásti podařilo, neboť mnohých, jím navrhovaných termínů se používá v hornictví ještě v dnešní době. Dalším kladem Hrabákovy práce je i poměrně hojné používání českých ekvivalentních termínů. Z těch důvodů si také jeho práci ceníme.<sup>162</sup>

\*

Ve dvacátých a třicátých letech vynořila se v předmnichovské republice celá řada encyklopedických, t. zv. všennárodních slovníkových prací. Vzpomeňme tu alespoň nejznámějších z nich.

V letech 1925 až 1933 vycházel v Praze *»Masarykův slovník naučný«* (sv. I—VII). Skutečnost, že první prezident propůjčil své jméno do záhlaví tohoto slovníku se odráží v celém díle, neboť se všude dbá jeho světového názoru.<sup>163</sup> Řídícím redaktorem tu byl Zdeněk T o b o l k a a za právníky byl členem vrchní redakce prof. Emil S v o b o d a.

v Příbrami vydal kromě toho r. 1890 *»Německo-česko-ruský hornický a hutnický slovník«*, k němuž čerpal materiál jak z odborných spisů domácích, tak i zahraničních. Vyslovil se i pro užívání mezinárodních výrazů v hornictví (na př. *»montanista«* pro české *»horník«*). Jinak převzal pro svůj slovník mnoho výrazů navrhovaných již jeho předchůdci (Vysoký, Beer, Hrabák). Právní terminologie přináší však jeho práce jen velmi málo.

<sup>161</sup> Srov. v *»Úvodě«* k jeho terminologickému slovníku.

<sup>162</sup> Srov. i ČČM, LXII/1888, str. 229.

<sup>163</sup> *Masarykův slovník naučný*, předmluva k I. dílu, Praha 1925.



Jiným takovým »všenárodním« podnikem byly »Dodatky« k Ottovu naučnému slovníku, které vycházely pod názvem »Ottův slovník naučný nové doby« od r. 1930 a dokončeny až po druhé světové válce. Měly býti jimi uvedeny v nejširší známost »ohromné pokroky na poli vědy i velké změny poměrů politických, hospodářských, kulturních i sociálních«,<sup>164</sup> jichž bylo dosaženo od vydání posledního dílu OSN (1908).

O Masarykově slovníku i o »Dodatcích« můžeme říci, že tu šlo o díla vypočtená ne v poslední řadě na obohacení nakladatele přes veškerá opačná prohlášení.<sup>165</sup>

V r. 1937 vydali Dr František E h l e m a n a František V o l f, oba právníci z praxe, »Česko-německé právnické názvosloví« (Tschechisch-deutsche juristische Terminologie), Praha 1937.

Autoři sbírali látku ke své práci jednak excerpce dosavadních slovníků, nových zákonů a nařízení, jakož i nových odborných spisů právnických, jednak přihlíželi i k textům (překládům) starých rakouských zákonů. Tím si vysvětlíme, že ve slovníku jsou ještě termíny, jako: čechelné, jistec, lhotník, man, pŭhon, pŭhonné, stavné, šosovní dŭm, šosovní plat, zádruha a j. Ze starších zákonů jsou tu však i termíny, které vznikly zřejmě špatným překladem a které se nikdy nevžily, na př. obecník, obeslanec, ŭkup, zános (věno) a j.

Ve slovníku jsou i diferenční slovenské právnické výrazy, t. j. takové, které se lišily od českých tvarem nebo významem. Patří mezi ně: dlžník, faloš, kopíl (nemanželské dítě), ošmeta (tulák), panština (robota), pravotit sa (souditi se), reexekúcia, sprisahanie (spiknutí), ŭverok (ŭvěř), záloh (zástava). Jsou mezi nimi ovšem četné výrazy nářeční. U některých termínů jsou uvedeny i latinské ekvivalenty, pro česko-německý právnický slovník celkem nadbytečně.

Právem vytkl soudobý recensent — v jinak pochvalném posudku<sup>166</sup> — že pod jedním heslem je často zahrnuto několik výrazů, které však nemají vždy týž význam. Tak upozornil na heslo »ustanovení«, pod nímž je uvedeno ne méně než 26 různých výrazů, a to vedle »Bestimmung« a »Anordnung« také »Designation«, »Determination«, »Kanon«, »Statut« i j., jež však nejsou vždy totožné. Bylo by možno uvést ještě řadu podobných nepřesností.

Dílo, které bylo určeno pro praktickou potřebu českých i německých právníků, přispělo svým podílem i k ustálení tehdejší právní terminologie.<sup>167</sup>

Všestranný zájem věnoval právní terminologii — zvláště z feudálního

<sup>164</sup> Ottův slovník naučný nové doby, předmluva k I. dílu, Praha 1930.

<sup>165</sup> Srov. na př. v předmluvě k I. dílu Ottova slovníku naučného nové doby.

<sup>166</sup> List československých právníků »Všehrd«, XIX/1938, str. 150—151.

<sup>167</sup> Tamtéž. Kromě tohoto referátu byl další posudek uveřejněn ve »Sborníku věd právních a státních«, XXXVII/1937, str. 297.



období — Václav V a n ě ě k.<sup>168</sup> V roce 1942 vyšla jeho krátká studie,<sup>169</sup> v níž podal »několik ukázek nejnovějšího zájmu právníckého o věci, jež jsou na pomezí filologie, historie a právní vědy«. <sup>170</sup> Je tu zdůrazněna důležitost spolupráce právníka (právního historika) s filologem a historikem při určování významu, jaký to neb ono slovo v právním životě mělo. Na četných právních termínech (dědic, dluh, jistec, náprava, nářez, nestojte, pokuta, posloupný, povinnost, soud (cúda), trh, zpupný a j.) se tu zajímavě ukazuje, jak taková vzájemná spolupráce je těmto vědním oborům prospěšná.

\*

O slovenské právní terminologii, jejím vývoji, stavu a vyhlídkách do budoucnosti informoval obšírně a výstižně v r. 1954 Štefan L u b y.<sup>171</sup> Autor podal ve své práci přehled vývoje slovenské právní terminologie od 18. století a zvláště pak od uzákonění slovenštiny jako spisovného jazyka, od kteréžto doby požadavek po vytvoření slovenské právní terminologie se stával čím dále tím více intenzivnějším. Probral všechny důležitější terminologické práce, jakož i theoretická pojednání týkající se slovenské právní terminologie (zvláště str. 172—190).

Všimněme si proto jen dvou terminologických prací, jež sice pocházejí ze Slovenska a patří do XIV. a XV. století, u nichž však jde v podstatě o zpracování staročeské právní terminologie, jak ji můžeme sledovat i v právních památkách českých této doby. Terminologie tato je ovšem hojně promíšena krajovými jazykovými zvláštnostmi.

Jako první svazek »Knihovny Slovenského archivu« vyšla v Bratislavě r. 1937 práce Václava V á Ź n ě h o »Glossarium bohemoslavicum«, slovník k »Středověkým listům ze Slovenska« z let 1426—1490 s jazykovým rozbohem.<sup>172</sup> Většina listů, jichž je celkem 206, pochází ze Slovenska, část z Čech, Moravy, Polska i Uher.

Slovník Vážného je prací jen výběrovou,<sup>173</sup> která nevyčerpává všechn lexikální materiál, obsažený v těchto listech a listinách z XV. století. Výrazy zde obsažené jsou psány národním jazykem Slováků v XV. století, t. j. češtinou, promíšenou ovšem zčásti krajovými dialektickými zvláštnostmi.<sup>174</sup> Ze slovakismů, pokud mají nějaký vztah k právu, uvádíme aspoň tyto: božba (přísaha); habanie (přivlastňování, zabavování); chotár, chotář,

<sup>168</sup> Mnohé z četných jeho prací, zabývajících se právní terminologií, jsou citovány výše. Přehled prací vyšlých v letech 1945—1955 přináší »Materiály k bibliografii dějin státu a práva«, str. 9—10, cykl. vyd. Kabinetu dějin státu a práva v ČSR, ČSAV, Praha 1955.

<sup>169</sup> »Historické záhady našeho právníckého názvosloví« (Naše řeč, XXVI/1942, str. 130 až 142, Praha 1942).

<sup>170</sup> Tamtéž, str. 131.

<sup>171</sup> »Slovenská právna terminologia — vývin, stav, výhlady« (Právnícké štúdie IV/1953, str. 165—224, Bratislava 1954).

<sup>172</sup> »Středověké listy ze Slovenska« (Sbírka listů a listin psaných jazykem národním z let 1426—1490), vydal V. Č h a l o u p e c k ý, Bratislava—Praha 1937.

<sup>173</sup> V. V á Ź n ý, Glossarium ... str. XXVI.

<sup>174</sup> Tamtéž, str. VI.



chodář (hranice mezi pozemky, obecní hranice nebo pozemky jedné obce); chotárník (soused); záloh (zástava). Ze slov převzatých z němčiny možno uvést na př. »gróf« (hrabě), z polštiny: rozbitovati (kořist rozdělit), proviniti co komu (ublížit, uškodit někomu), z maďarštiny: išpán, špán (župan).

Nehledíme-li k již zmíněným nářečním odchylkám slovenským shledáváme, že právní terminologie »Středověkých listů ze Slovenska« je téměř shodná s právní terminologií staročeských právních památek z této doby. Můžeme si to ověřit na př. na těchto termínech: bránie, drženie, glejt, lozunk (poplatek z majetku městského, nebo z důchodu), mýto, nápad, povrub (poddanská dávka), prikazovati se (odevzdávat se, poroučeti se), sedenie, svědomie, šoltys, uberman, vzdawné, záštie a j.

Druhou prací sem spadající je »Slovník k Žilinské knize« Františka Ryšánka,<sup>175</sup> obsahující cenný terminologický materiál pro poznání vývoje středověkého městského práva. Ve slovníku jsou doklady na všechna slova vyskytující se v »Žilinské knize«.<sup>176</sup>

Pohled na právní termíny ve slovníku přesvědčí nás o tom, že z největší části jde i zde o termíny běžné i v právních památkách českých a moravských a používané na Slovensku ve stejném významu. Současně však vidíme, že jiným termínům byl již tehdy dáván na Slovensku často význam zcela jiný než v Čechách a na Moravě. Je to zjev, se kterým se setkáváme ještě i v soudobé slovenské právní terminologii.<sup>177</sup> Jde na příklad o termíny: »poběhlý«, užívaného tehdy na Slovensku ve významu »movitý« (poběhlé zboží — varende habe), nebo »zprávce« — ve významu »poručník dětí«. Slovník má však i takové výrazy, s nimiž se v Čechách a na Moravě buď vůbec nesetkáváme, nebo jen velmi zřídka a které nelze přímo označiti ani za slovakismy. Na příklad termín »glejtník« (kdo dává glejt), nebo »jednač« (ubrman). Ve slovníku jsou pochopitelně i četné slovakismy, jako božba, boženík, boženstvo (přísežné konšelství), rychtář vyšní (vyšší), řád chýšný (domovní), úžera a j. Jsou tu však i výrazy převzaté z blízké polštiny: mateřizna (podíl po matce), otčizna (podíl po otci),<sup>178</sup> nebo z maďarštiny: špán (obecní zřízenec) a j.<sup>179</sup>

\*

<sup>175</sup> Fr. Ryšánek, Slovník k Žilinské knize. Bratislava 1954.

<sup>176</sup> »Kniha Žilinskou«, která je jednou z nejstarších českých jazykových památek na Slovensku, vydal V. Chaloupecký v »Pramenech učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě«, sv. 5, Bratislava 1934.

<sup>177</sup> Srov. cit. článek Št. Lubyho, str. 220.

<sup>178</sup> Podle V. Chaloupeckého »Kniha Žilinská« str. XXXVI. Polský původ těchto termínů dokazuje i to, že se s nimi často setkáváme zvláště při studiu starých právních památek knížetství slezských, kde polský vliv byl nejzřetelnější. Srov. na př. v »Soudních knihách Osvětimských a Zátorských z let 1440—1562«. Osv. č. 17, 104, 132; Zát. č. 200, 217, 316 a j.); vyšlo ve vydání R. Rauschera jako 3. sv. »Pramenů učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě«, Praha 1931.

<sup>179</sup> Stať o Ryšánkově slovníku převzata částečně z práce: V. Růžička »Na okraji práce na historickém slovníku právní terminologie v Československu«, Právněhistorické studie II, 1956, str. 60 násl.



Pro právněhistorické studium mají velkou důležitost i slovníky etymologické, neboť etymologie jako nauka o původu a příbuznosti slov pomáhá právnímu historikovi při objasňování významu, který určité slovo mělo v právním životě průběhem doby.

Ze slovanských etymologických slovníků má právní historik k dispozici zejména Fr. Miklosiche »*Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen*« (Wien 1886) a neúplný Ericha Bernekera »*Slawisches etymologisches Wörterbuch*« (Heidelberg, I, 1908—1913, 1, seš., II. sv., 1915).

Také jednotlivé slovanské národy mají své etymologické slovníky.<sup>180</sup> Z českých etymologických prací je to Josefa Holuba »*Stručný slovník etymologický jazyka československého*« (Praha 1932)<sup>181</sup> a zvláště pak J. Holuba a Fr. Kopečného »*Etymologický slovník jazyka českého*« (Praha 1952). Je to úplně přepracované a rozšířené vydání slovníku Holubova, v němž jsou objasněny dějiny českých slov a vysvětlena jejich souvislost a příbuzenství s podobnými slovy jak ostatních jazyků slovanských, tak i neslovanských.<sup>182</sup>

\*

V předložené studii nebylo možno probrati všechny terminologické práce podrobně a s takovou pozorností, jak by si byly zaslouhovaly. Leckde nebylo dobře možno oddělit od sebe výklad terminologický a věcný, takže výklady termínů se někde proplétají s výklady všeobecně historickými.

Úmyslem autora studie<sup>183</sup> bylo — vedle hlavního účelu, t. j. potřeby pro »HISP« — upozorniti jak na klady, tak i četné nesprávnosti a omyly autorů, zvláště při výkladu významu jednotlivých hesel a dáti tak podnět ke zkoumání hodnoty a spolehlivosti starších terminologických prací.

<sup>180</sup> Hlavní z nich jsou uvedeny v »Etymologickém slovníku jazyka českého« (Holub—Kopečný), str. 571 násl.

<sup>181</sup> Druhé přepracované vydání vyšlo v Praze r. 1937.

<sup>182</sup> Kromě těchto prací jsou pro právní historii důležité i četné studie o etymologickém výkladu slov, zvláště od J. Zubatého, O. Hujera, J. Jánka a v novější době pak Fr. Trávníčka, B. Havránka, V. Machka a jiných. Podrobněji o těchto pracích informuje »Etymologický slovník jazyka českého« (Holub—Kopečný), str. 571.

<sup>183</sup> Studie, v níž bylo použito i cenných rad prof. dr. V. Vaněčka a za něž mu touto cestou děkuji, vznikla v souvislosti v dlouhodobou práci připravovanou oddělením dějin státu a práva v ČSR při Ústavu práva ČSAV — t. j. »Historický slovník české právní terminologie« (HISP), spějící již ke stadiu redakčních prací; srov. k tomu: Vladimír Růžička, Na okraji práce na »Historickém slovníku právní terminologie v Československu« (Právněhistorické studie, II/1956, str. 60 násl.)



## НАУЧНАЯ РАЗРАБОТКА ЧЕШСКОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В ЧАСТНОСТИ В 19-ом ВЕКЕ

Владимир Ружичка

Начавшаяся со второй половины 17-ого века и продолжавшаяся и в 18-ом столетии неясность и непонятность для широких масс чешской юридической терминологии, а в значительной мере и возникающие на этой почве неразбериха и материальный ущерб — в особенности для простых людей — были причиной почему представители национального возрождения — как юристы, так и неюристы — старались уже и в начале 19-ого столетия улучшить эту терминологию. Отдельные словари, статьи и проекты, посвященные чешской юридической терминологии являются лучшим свидетельством затраченных ими усилий. Как отдельные лица, так и целые коллективы специалистов, все они — иногда с меньшим, иногда с большим успехом — пытались в своих работах устранить хотя бы наиболее кричащие несуразности («казимлувы», т. е. порчи языка — прим. пер.) и создать такую новую чешскую юридическую терминологию, которая ни в чем не уступала бы старочешской юридической терминологии времен самостоятельности чешского феодального государства, о высоком развитии и богатстве которой у нас имеются блестящие доказательства в специальных юридических сочинениях того времени.

Эти стремления встречали положительное отношение и со стороны чешской буржуазии, которая в своей борьбе на почве конкуренции с немецкой буржуазией, стремилась добиться большего участия во власти в австрийской монархии. Замена немецкого делопроизводства в важнейших административных учреждениях и судах делопроизводством на чешском языке и приобретение в них большего влияния должны были помочь ей достигнуть своих целей.



WISSENSCHAFTLICHE BEARBEITUNG  
DER TSCHECHISCHEN JURISTISCHEN TERMINOLOGIE  
BESONDERS IM NEUNZEHNTEN JAHRHUNDERT

*Vladimir Růžička*

Die Unklarheit und Unverständlichkeit der tschechischen juristischen Terminologie, welche schon seit der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts an datieren und die auch über das 18. Jahrhundert hinaus andauerten, und nicht an letzter Stelle die Verwirrungen und Schäden, welche daraus namentlich dem einfachen Volke entstanden — das waren die Ursachen — warum die Repräsentanten der nationalen Wiedergeburt — Juristen und Nicht-juristen — schon vom Anfang des 19. Jahrhunderts an um die Hebung ihres Niveaus bestrebt waren. Einzelne Wörterbücher, Abhandlungen und Vorschläge, die sich mit der tschechischen juristischen Terminologie befassen, sind der beste Beleg für die von ihnen aufgewendeten Bemühungen. Ob es nun schon Einzelne, oder Kollektive von Fachleuten waren, alle — da mit größerem, dort mit geringerem Erfolg — waren bemüht, in ihren Arbeiten zumindest die größten Unrichtigkeiten und Sprachfehler zu beseitigen und eine neue tschechische Terminologie zu schaffen, und zwar eine solche, die in keiner Weise hinter dem Niveau der altschechischen juristischen Terminologie aus der Zeit der Selbständigkeit des böhmischen feudalen Staates zurückstehen sollte, von deren hochstehender Reife und Feinheit wir glänzende Belege in den fachlichen juristischen Schriften jener Zeit besitzen.

Diese Bestrebungen wurden auch von der tschechischen Bourgeoisie positiv aufgenommen, welche im Rahmen ihres Konkurrenzkampfes mit der deutschen Bourgeoisie um die Erreichung eines größeren Anteils an der Macht im österreichischen Staatsgebilde bemüht war. Die Ersetzung der deutschen Amtssprache in wichtigen Ämtern und Gerichten durch die tschechische Amtssprache und die Erringung eines größeren Einflusses in diesen Ämtern sollte die Erreichung ihrer Ziele erleichtern.